

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України
Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін

ФІЛОСОФІЯ

Методичні вказівки з організації самостійної роботи здобувачів
з навчальної обов'язкової дисципліни «Філософія» підготовки здобувача за
освітньо-професійною програмою «Цивільний захист»
підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
у галузі знань 26 «Цивільна безпека»
за спеціальністю 263 «Цивільна безпека»

Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України (протокол №2 від «3» серпня 2024 р.)

ГОРЕНКО Л. М.

Філософія: методичні вказівки з організації самостійної роботи здобувачів з навчальної обов'язкової дисципліни «Філософія» підготовки за освітньо-професійною програмою «Цивільний захист» для підготовки здобувачів вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти в галузі знань 26 «Цивільна безпека» за спеціальністю 263 «Цивільна безпека» / Горенко Л. М. – Черкаси: ЧІПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗУ, 2024. – 41 с.

У методичних вказівках викладені навчально-методичні матеріали, необхідні для самостійного вивчення дисципліни «Філософія» – загальні положення щодо організації самостійної роботи, основні форми самостійної роботи, програма навчальної дисципліни, питання, що виносяться на самостійне вивчення.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	4
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ФОРМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	6
РОЗДІЛ 3. ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	8
РОЗДІЛ 4. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	14
РОЗДІЛ 5. КОНТРОЛЬНА РОБОТА ЗА МОДУЛЕМ	17
РОЗДІЛ 6. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	18
РОЗДІЛ 7. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК.....	23

РОЗДІЛ 1.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Уведення модульної системи організації навчального процесу приводить до скорочення аудиторного навантаження здобувачів і зростання обсягу самостійної роботи. У зв'язку з цим одне з основних завдань освітнього процесу сьогодення – навчити здобувачів вищої освіти працювати самостійно. Виконання самостійних завдань допомагає здобувачам поетапно включитися в навчальну, а згодом у наукову роботу, що сприяє формуванню творчих здібностей і творчого ставлення до своєї професії. Навчити учитися – це значить розвинути здатності і потреби до самостійної творчості, повсякденної і планомірної роботи над підручниками, навчальними посібниками, періодичною літературою, активної участі в науковій праці.

Самостійна робота є однією з основних форм організації освітнього процесу, яка здійснюється здобувачами з метою опанування навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять.

Навчальний час, відведений для самостійної роботи здобувачів, регламентується робочим навчальним планом із відповідної освітньої програми.

Зміст самостійної роботи здобувачів щодо вивчення дисципліни визначається науково-педагогічним працівником у робочій програмі навчальної дисципліни, цих методичних матеріалах, завданнях, вказівках та ін.

Самостійна робота передбачає вивчення навчального матеріалу, який викладається під час аудиторних занять та міститься у рекомендованій літературі.

Обсяг самостійної роботи здобувачів узгоджується з іншими видами їхньої навчальної діяльності, викладач контролює якість виконання самостійної роботи, аналізує її результати кожного здобувача.

Контроль та корекція результатів самостійного вивчення матеріалу дисципліни здійснюються:

- під час лекцій – контроль знань та умінь, засвоєних у розрізі споріднених курсів;
- під час проведення семінарських та практичних занять – перевірка рівня підготовленості до заняття, перевірка лекційних зошитів та зошитів самостійної роботи;
- під час підсумкового контролю, основна мета якого полягає у підвищенні якості освіти за рахунок створення умов для системної планомірної роботи здобувачів протягом усього семестру і надання можливості вивчення матеріалу навчальної дисципліни окремими частинами.

Важливе значення в самостійній навчальній діяльності здобувачів відіграє вільний вибір теми, форми і часу виконання роботи. Саме тому в системі самостійного навчання важливе місце належить творчим завданням. Ці завдання охоплюють широкий діапазон: від огляду літератури, до наукових розробок з досліджуваної теми. Така праця привчає здобувачів до постійної

і активної розумової діяльності як в аудиторії, так і поза нею.

Основні організаційні вимоги до виконання самостійної роботи наступні:

- виконувана самостійна робота повинна спрямовуватись на досягнення основних навчальних завдань;
- самостійне навчання має бути систематичним і систематизованим у контексті навчальних занять;
- самостійне навчання повинне бути доступним і можливим.

На лекціях, семінарських, практичних заняттях й індивідуальних консультаціях формулюються завдання для самостійного опрацювання, проводиться інструктаж щодо їх виконання.

Самостійна робота здобувачів забезпечується системою навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення навчальної дисципліни чи окремої теми: підручники, навчальні посібники, методичні матеріали, курси лекцій, практикуми, навчально-лабораторне обладнання, електронно-обчислювальна техніка, список наукової та фахової монографічної й періодичної літератури тощо.

Результати самостійної роботи спеціально не оцінюються, але виявляються під час діагностики знань з навчальної дисципліни. Навчальний матеріал дисципліни, засвоєний у процесі самостійної роботи, виноситься на підсумковий контроль, передбачений робочим навчальним планом, разом з іншим навчальним матеріалом дисципліни і оцінюється за критеріями відповідного підсумкового контролю.

РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ФОРМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Основними організаційними формами самостійної роботи здобувачів вищої освіти є:

- індивідуальна робота здобувачів, яка представляє собою позааудиторну самостійну роботу навчального, навчально-дослідного чи проектно-конструкторського характеру;

- індивідуальні навчальні завдання з дисципліни, які виконуються під керівництвом викладача, як правило, під час аудиторних занять, де здобувач може отримати методичну допомогу у вигляді консультацій щодо виконання цієї роботи, при цьому консультації носять індивідуальний характер. Вона може включати вивчення окремих розділів навчальної дисципліни, аудиторне проектування, роботу з використанням комп'ютерної техніки тощо, і враховуючи специфічні вимоги конкретної дисципліни виконуватись – в лабораторії, навчально-тренувальному комплексі, смузі психологічної підготовки тощо;

- робота здобувачів, яка виконується самостійно у вільний від занять, зручний для них час, з урахуванням наукових інтересів здобувачів.

Індивідуальна робота є однією з форм самостійної роботи здобувачів вищої освіти, що передбачає виконання завдань навчального, навчально-дослідного чи проектно-конструкторського характеру з дисципліни, визначених робочою програмою. Найпоширенішими видами індивідуальної роботи здобувачів є: конспект з теми за заданим або власно розробленим планом; реферат з теми або вузької проблеми; словник визначень з навчальної дисципліни; підготовка огляду наукової проблеми; підготовка доповіді; групова презентація та ін.

Індивідуальні навчальні завдання передбачають створення умов для якнайповнішої реалізації творчих можливостей здобувачів і мають на меті поглиблення, узагальнення та закріплення знань, які здобувачі одержують у процесі навчання, а також застосування цих знань на практиці. Індивідуальні завдання видаються здобувачам у терміни, передбачені робочим планом дисципліни, і виконуються кожним здобувачем самостійно при консультуванні викладачем. У випадках, коли завдання мають комплексний характер, до їх виконання залучаються декілька здобувачів. Основними видами індивідуальних навчальних завдань здобувачів є лабораторні, курсові та кваліфікаційні роботи.

Самостійна робота, яка не передбачена робочою програмою дисципліни, але сприяє повнішому розкриттю і конкретизації її змісту, може здійснюватись з ініціативи здобувача з метою реалізації його власних навчальних і наукових інтересів та реалізується у формі написання наукових тез, статей та виконання науково-дослідних робіт здобувачів.

Серед найефективніших методів самостійної роботи здобувачів, що сприяють індивідуалізації та інтенсифікації освітнього процесу, слід виділити.

Проблемно-пошукові методи, спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності здобувачів: метод проектного навчання; методи колективної

розумової діяльності; метод застосування новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні. Застосування цих методів спонукає здобувачів до проведення самостійних досліджень, підвищує мотивацію подальшої роботи, сприяє розвитку логічного мислення, як наслідок, розвитку творчої самостійної діяльності здобувачів.

Метод проектного навчання спрямований на досягнення прогнозованих результатів самостійної роботи. Основними вимогами до використання методу проектів є: колективна та індивідуальна діяльність здобувачів; постановка проблеми, яка потребує комбінованих знань здобувачів щодо планування дій, спрямованих на розв'язання; використання науково-дослідницьких методів; складання плану роботи над проектом; фіксування проміжних результатів; результати застосування методу проектів повинні мати навчальну практичну значущість.

Сутність **методів колективної розумової діяльності** полягає в колективній творчості з метою вирішення певних завдань підвищеної складності. Застосування цих методів сприяє підвищенню рівня інтелектуального розвитку, виявленню творчих здібностей здобувачів, розвитку творчого мислення, підвищенню рівня самостійності, формуванню навичок колективної роботи, поліпшенню комунікативних навичок. Методи колективної розумової діяльності вирізняються новизною, більшою мобільністю у виборі напрямів розв'язання проблеми, більшою самостійністю й творчістю її учасників, комплексним підходом до розв'язання проблеми.

Використання **методів застосування комп'ютерних технологій** підвищує ефективність засвоєння здобувачами навчального матеріалу, сприяє розвитку розумових, творчих здібностей здобувачів; підвищує їхню зацікавленість та активність в оволодінні знаннями. Методи застосування комп'ютерних технологій у навчанні надають можливість диференціації, поглиблення індивідуалізації навчання, розширення можливостей інформаційних, контролю та самоконтролю, використання творчих завдань.

РОЗДІЛ 3.

ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. Мета вивчення навчальної дисципліни

Мета вивчення дисципліни: формування в майбутнього фахівця світоглядної культури, чітких знань щодо сутності філософії, її структури, усвідомлення об'єктивної й суб'єктивної реальності, розкриття основного змісту пізнавальної діяльності, оволодіння системою філософських категорій, типологією філософських систем, розуміння філософського вчення про розвиток і законів діалектики, практичного способу людського буття в природному та соціальному культурному просторі, визначення мети і цінності людської життєдіяльності в суспільстві, характеристика людського буття в соціальному культурному просторі.

У результаті вивчення дисципліни здобувач вищої освіти повинен отримати: **знання:**

- проблемно-методологічної специфіки філософської культури;
- категоріального апарату філософських систем діалектичної традиції;
- провідних концепцій філософії у їх проекції на онтологічну, гносеологічну, антропологічну, соціальну, етичну, естетичну проблематику;
- головних напрямів інтерпретації об'єктивної та суб'єктивної реальності в якості способів осмислення основного питання філософії;
- сутність глобалізації як соціально-екологічного процесу, глобальних проблем сучасності;
- засад і змістовної специфіки культурних практик: релігії та релігійності, моралі та моральності, естетичного і художнього виміру світовідношення людини;

уміння/навички:

- орієнтуватись у філософській проблематиці, осмислювати філософські тексти;
- аналізувати і прогнозувати суспільні явища й процеси;
- грамотно мислити і формулювати свої думки, володіти логікою;
- інтерпретувати явища культури в їх світоглядних засадах (відносно практики цивілізації та культурного процесу);

комунікацію:

- здатність працювати в команді;
- здатність мотивувати людей та рухатися до нової мети;
- донесення до свого соціального оточення ідей, проблем, власного досвіду та аргументації;
- збір, інтерпретація та застосування даних;

відповідальність та автономію:

- здатність працювати автономно;
- здатність до адаптації та дії в новій ситуації; здатність приймати обґрунтовані рішення.

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Форма здобуття освіти	
	очна (денна)	заочна (дистанційна)
Статус дисципліни	<i>обов'язкова загальна</i>	<i>обов'язкова загальна</i>
Рік підготовки	2024-2025	2024-2025
Семестр	1	1
Обсяг дисципліни:		
- в кредитах ЄКТС	3,0	3,0
- кількість модулів	2	2
- загальна кількість годин	90	90
Розподіл часу за навчальним планом:		
- лекції (годин)	22	-
- практичні заняття (годин)	-	-
- семінарські заняття (годин)	24	8
- лабораторні заняття (годин)	-	
- курсовий проект (робота) (годин)	-	
- інші види занять (годин)	-	
- самостійна робота (годин)	44	82
- індивідуальні завдання (науково-дослідне) (годин)	-	-
- підсумковий контроль (диференційний залік, екзамен)	диференційний залік	диференційний залік

Передумови для вивчення дисципліни

Пререквізити: історія та культура України.

Постреквізити: політологія, соціологія.

Результати навчання та компетентності з дисципліни

Відповідно до освітньої програми «**Цивільний захист**», вивчення навчальної дисципліни повинно забезпечити:

- досягнення здобувачами вищої освіти таких результатів навчання

Програмні результати навчання	ПРН
Аналізувати суспільні явища й процеси на рівні, необхідному для професійної діяльності, знати нормативно-правові засади забезпечення цивільного	ПРН03

захисту, охорони праці, питання нормативного регулювання забезпечення заходів у сфері цивільного захисту та техногенної безпеки об'єктів і територій	
Дисциплінарні результати навчання	<i>аббревіатура</i>

- формування у здобувачів вищої освіти наступних компетентностей:

Програмні компетентності (загальні та професійні)	ЗК, ПК
Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу	K03
Очікувані компетентності з дисципліни	<i>аббревіатура</i>

Теми навчальної дисципліни:

Змістовий модуль 1. Основні етапи розвитку філософії

Тема 1. Філософія, її походження і місце в історії культури.

Філософія і життя. Місце філософії в самопізнанні людини. Філософія та світогляд. Основні компоненти світогляду. Історичні типи світогляду: міф, релігія, науковий світогляд, філософський світогляд. Поняття міфу, його значення в філософії. Поняття релігії, взаємозв'язок і розвиток міфології, релігії та філософії. Зародження філософської думки. Основне коло філософських питань. Філософія – роздум про навколишній світ та людину. Народження філософії та проблема її історичних типів. Основні теми філософських роздумів: світ і людина, сутність і зміст людського існування. Філософія в системі культури. Основні функції філософії: світоглядна, пізнавальна, методологічна, соціально-практична. Сутність загальнолюдських цінностей у філософії. Гуманістичний зміст філософії.

Література: [Баз.: 12, 21, 24, 26. Доп.: 23, 32]

Тема 2. Релігійно-світоглядні системи Стародавнього Світу

Становлення філософського знання. Культурно-історичні передумови виникнення філософських знань. Іудаїзм як найдавніша монотеїстична релігія світу. Найдавніші біблійні джерела. Формування релігійної картини світу. Створення світу та людини. Старий заповіт. Закон Божий – десять заповідей. Розселення людства по регіонах землі. Історичні передумови виникнення політеїзму. Язичницькі вірування та культи, їх класифікація.

Література: [Баз.: 2, 5, 8, 13. Доп.: 10, 26, 37]

Тема 3. Релігійно-філософські системи Стародавнього Сходу.

Загальні риси філософії Стародавнього Сходу. Своєрідність філософії стародавніх Індії та Китаю. Основні течії філософської думки в Стародавньому Китаї. Суспільно-практичний зміст конфуціанства. Принципи недіяння даосизму. Філософія Стародавньої Індії. Ведичні напрямки. Зародження філософських знань. Релігійно-філософські школи джайнізму та індуїзму. Буддизм. Виникнення буддизму. Основи буддистського віровчення. Поширення буддизму як найдавнішої світової релігії. Іслам. Виникнення та поширення ісламу. Основні догмати та релігійна практика ісламу.

Література: [Баз.: 15, 17, 29. Доп.: 32, 33, 37]

Тема 4. Антична філософія.

Характер філософії Стародавньої Греції. Від Хаосу до Космосу. Ранньогрецька натурфілософія (Мілетська школа, Геракліт, Піфагор). Плюралістична тенденція філософського освоєння світу - Емпедокл, Анаксагор, Демокріт. Класична філософія епохи еллінізму (Сократ, Платон, Аристотель). Пізньоантична філософія (епікуреїзм, стоїцизм, скептицизм). Римська антична філософія. Неоплатонізм.

Література: [Баз.: 21, 26, 29. Доп.: 1, 24, 26]

Тема 5. Середньовічна християнська філософія.

Ісус Христос – засновник християнської Церкви. Основи християнського вчення. Символ віри. Основні християнські догмати. Біблія – священна книга християн. Організація церкви. Церковні таїнства. Система церковного врядування. Вселенські церковні собори. Великий церковний розкол XI ст. Православ'я та католицизм. Філософія Середньовіччя – духовна орієнтація. Основні принципи релігійно-філософського мислення. Апологетика: західна і східна – А. Августин, І. Златоуст, Г. Богослов, В. Великий. Проблема пізнання: містика і схоластика. Суперечка про природу загальних понять: реалізм і номіналізм. Проблема співвідношення розуму та віри. Т. Аквінський, П. Абеляр, Д. Скотт.

Література: [Баз.: 8, 13, 15. Доп.: 26, 29, 33]

Тема 6. *Філософія Відродження, Нового часу і Просвітництва. Німецька класична філософія.*

Гуманістичний характер філософії епохи Відродження. Реформація. Наукова революція XVII ст. Головні риси західноєвропейської філософії XVII ст. Проблема методу пізнання (Ф. Бекон, Р. Декарт). Раціоналізм і сенсуалізм. Філософія епохи Просвітництва (Монтеск'є, Вольтер, Руссо). Проблема людини і суспільства. Нові принципи німецької класичної філософії. Етапи розвитку німецької класичної філософії. Критична філософія І. Канта. «Переворот» теорії пізнання. «Категоричний імператив». Філософська система Гегеля: теологічна система розвитку, закони всезагального руху та розвитку. Філософські погляди Шелінга, Фіхте, Фейєрбаха. Діалектичний матеріалізм Маркса.

Література: [Баз.: 14, 20, 22. Доп.: 3, 10, 13, 16, 17, 21, 22]

Тема 7. *Західна філософія кінця XIX - початку XX ст. Сучасна світова філософія.*

Філософія XIX ст. Проблема раціонального та ірраціонального. Перегляд класичної моделі світорозуміння. Програма радикального оновлення філософії – позитивізм, філософія життя. Характерні риси сучасної зарубіжної філософії. Критичний погляд принципів і традицій класичної філософії кінця XIX – початку XX ст. Проблема людини у філософії XX ст. «Екзистенціальна філософія» та її різновиди: екзистенціалізм (С. К'єркегор, М. Гайдеггер, К. Ясперс, Ж.П. Сартр, А. Камю); персоналізм (Б. Бону, Е. Брайтмен); філософська антропологія (В. Дільтей, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше). Філософські проблеми психоаналізу (З. Фрейд). Сучасна релігійна філософія. Неотомізм. Постмодерністські проекти перебудови естетики, політики, філософії. Методи емансипації свідомості: феноменологічна редукція Е. Гуссерля, герменевтичне коло Г. Гадамера, деконструкція Ж. Дерріда, негативна діалектика Т. Адорно, епістемологія М. Фуко.

Література: [Баз.: 2, 5, 23. Доп.: 5, 8, 9, 18, 19, 34, 36, 39]

Тема 8. *Історія філософської думки в Україні X-XXI ст.*

Джерела української філософської культури. Початки філософії в системі культури Київської Русі (Іларіон Київський, Володимир Мономах). Філософія періоду Відродження в Україні. Братські школи. Острозький культурно-освітній центр. Філософські ідеї в етнорелігійній та політико-правовій думці (С. Оріховський, І. Вишенський). Г. Сковорода – фундатор філософії українського духу. Становлення Просвітництва в Україні. Філософія в Харківському та Київському університетах. Філософія серця П. Юркевича. Український романтизм. Філософські ідеї Т. Шевченка, соціально-філософські погляди М. Драгоманова, І. Франка. Філософські ідеї в українській культурі в кінці XIX - на початку XX ст. В. Вернадський, його вчення про ноосферу. Філософія української діаспори. «Культурне відродження» 20-х років. Філософія України в радянський період (20ті-80ті роки). Новітні тенденції розвитку української філософії в контексті розвитку світової філософської думки.

Література: [Баз.: 3, 7, 9, 16. Доп.: 6, 7, 12, 14, 15, 30, 33, 37, 38, 42]

Тема 9. *Проблеми буття, свідомості та пізнання.*

Філософська категорія буття. Людина в бутті. Сенс життя. Онтологічні роздуми про світ, його існування, життя і смерть та їхнє значення в людському житті. Буття як реальність і абстракція. Поняття матерії. Матерія як філософська категорія і об'єктивна реальність. Буття і час. Буття і простір. Проблема походження людини. Виникнення та природа свідомості. Роль соціальності у виникненні свідомості. Структура свідомості, її рівні.

Функції свідомості. Пізнання як складова частина людського буття. Форми пізнання. Проблема істини. Критерії істини. Наука як система знань, цінностей, одна із форм суспільної свідомості. Специфіка наукового знання. Науково-технічний прогрес і особливості інженерного мислення. Сучасні концепції розвитку науки. Предмет і завдання логіки як науки. Поняття логіки. Форми мислення. Структура понять, суджень та умовиводів. Основні закони правильного мислення. Характер взаємодії законів логіки на шляху досягнення істинного знання.

Література: [Баз.: 10, 12, 30. Доп.: 4, 8, 39]

Тема 10. *Суспільство як система.*

Філософія суспільства. Основні підходи до розуміння суспільства. Суспільство як система, що саморозвивається. Специфіка соціальної форми руху. Суспільство як національно-державне утворення. Основи взаємодії природи та суспільства. Географічне середовище та його роль в житті суспільства. Геополітика. Еволюційне і революційне у розвитку суспільства і людини. Соціальні протиріччя. Соціальні інститути та їх види. Спрямованість розвитку суспільства. Поняття прогресу і регресу. Перспективи прогресу. Глобальні проблеми сучасності. Використання цифрових технологій державою в реалізації її функцій. Збройна агресія Російської Федерації проти України. Інформаційна безпека в умовах війни.

Література: [Баз.: 1, 6, 27. Доп.: 2, 4, 19, 25, 41, 43]

Тема 11. *Етика та естетика*

Етика як наука. Етичні вчення Стародавнього світу. Генезис етичних уявлень в Стародавній Індії. Становлення етичної свідомості в Стародавньому Китаї. Антична етика. Християнська етика. Становлення християнської етики. Заповіді Христа як етичні принципи християнства. Християнська етика в сучасному світі. Історія етики XII – XX ст. Етичні погляди в епоху Середньовіччя та традиції Нового часу. Етичні пошуки в російській та українській філософії. Етика в XX – XXI ст. Місце моральної свідомості в структурі суспільної свідомості. Вищі духовні цінності. Істина, добро, краса.

Предмет та завдання естетики. етапи становлення естетики як науки Основні естетичні категорії: прекрасне, потворне, трагічне, комічне, гармонія, міра, почуття, канон. Структура естетичної свідомості: естетичне почуття, естетичний смак, естетичний ідеал. Взаємодія духовної культури та естетики. Людина і суспільні відносини як об'єкти естетичної діяльності.

Література: [Баз.: 10, 12, 30. Доп.: 4, 8, 39]

Критерії успішності навчання та форма підсумкового контролю успішності навчання:

Контрольні заходи проводяться з метою встановлення рівня засвоєння курсантами (слухачами) теоретичного матеріалу та практичних навичок, що передбачені програмою. При цьому застосовуються наступні форми контролю:

– самоконтроль, який здійснює курсант (слухач), орієнтуючись на контрольні питання до кожного змістового модулю;

– поточний контроль, який здійснюється під час практичних занять з метою перевірки рівня засвоєння курсантом (слухачем) певної теми навчальної дисципліни в процесі семінарських та практичних занять (форми його: експрес-опитування, контрольна-аналітична робота, тестування, співбесіда, доповідь теоретичного питання, реферат);

– рубіжний контроль (КМР, залік);

– підсумковий контроль (іспит).

Модульний та підсумковий контролі проводяться з метою оцінки результатів засвоєння змісту навчального матеріалу і здійснюються в обсязі, визначеного програмою навчальної дисципліни навчального матеріалу в терміни, встановлені робочим навчальним планом, та включають написання модульних контрольних робіт і проведення заліку та іспиту.

Засоби діагностики успішності навчання

Знання курсантів з дисципліни «Філософія» контролюються викладачем на практичних заняттях.

Підсумкова модульна контрольна робота включає два типи завдань:

1. Статистичний диктант – питання, спрямовані на виявлення загальних теоретичних знань з дисципліни;
2. Проблемно-аналітична робота – спрямована на виявлення умінь курсантів використовувати набуті знання для самостійного аналізу основних філософських проблем.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
80-89	B	добре	
65-79	C		
55-64	D		
50-54	E	задовільно	
35-49	FX	незадовільно	не зараховано
1-34	F	незадовільно	не зараховано

РОЗДІЛ 4.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Поняття світогляду та його історичні типи.	2
2.	Головні філософські школи стародавньої Індії.	2
3.	Філософія буддизму.	2
4.	Конфуціанство та його вплив на сучасну культуру Китаю.	2
5.	Докласична антична філософія: головні школи та проблеми.	2
6.	Натурфілософія і сучасна наука.	2
7.	Філософія Сократа: проблема людини та діалогічної природи філософського знання.	2
8.	Ідеальна держава Платона й сучасні теорії держави: набутки і втрати.	2
9.	Соціально-політичне вчення Аристотеля.	2
10.	Філософська система Ф.Аквінського.	2
11.	Августин Блаженний – засновник християнської антропології.	2
12.	Віра і знання: проблеми розмежування.	2
13.	Гуманізм і проблема людської індивідуальності у філософії Відродження.	2
14.	Наукова революція XVI –XVII ст.: проблеми і набутки.	2
15.	Концепція нової науки Ф.Бекона.	2
16.	Емпіризм: сутність та проблеми.	1
17.	Діалектика як тип світогляду у філософії Гегеля.	1
18.	Філософська культура Київської Русі.	2
19.	Філософські ідеї діячів Острозького культурно-освітнього центру.	1
20.	Антропологічний характер філософії Г.Сковороди.	2
21.	Філософія серця П.Юркевича.	1
22.	Теоретичні та світоглядні засади вчення З.Фрейда.	2
23.	Проблема свободи у філософії екзистенціалізму.	2
24.	Система позитивної філософії О.Конта.	2
25.	Теорія як форма наукового пізнання.	2
26.	Філософія релігії: витоки і сучасний стан.	2
27.	Збройна агресія Російської Федерації проти України.	2
28.	Інформаційна безпека в умовах війни.	2

Контрольні питання для проведення заліку

1. Філософія, її предмет та функції.
2. Історичні типи світогляду.
3. Філософія як раціональна форма світогляду.
4. Основні течії філософської думки в Стародавньому Китаї.
5. Основні положення буддизму.
6. Релігійно-філософські течії Стародавньої Індії (індуїзм, джайнізм).
7. Іудаїзм – найдавніша монотеїстична релігія.
8. Основні догмати ісламу.
9. Ранньогрецька натурфілософія. Проблема субстанції.
10. Філософія епохи еллінізму (епікуреїзм, стоїцизм, скептицизм).
11. Класична грецька філософія (Сократ, Платон, Аристотель).
12. Основи християнського віровчення.
13. Основні принципи релігійно-філософського мислення.
14. Проблема пізнання в Середньовічній філософії: містика і схоластика.
15. Гуманізм епохи Відродження. Реформація.
16. Філософія Нового часу.
17. Філософія епохи Просвітництва.
18. Критична філософія І.Канта.
19. Діалектична система Гегеля.
20. Виникнення і розвиток марксистської філософії.
21. Проблема раціонального та ірраціонального в західній філософії XIX ст.
22. Некласична філософія кінця XIX - початку XX ст.
23. Екзистенціальна філософія та її різновиди.
24. Психоаналіз і неофрейдизм.
25. Еволюція західноєвропейської релігійної філософії.
26. Розвиток західноєвропейської наукової філософії.
27. Філософська думка Київської Русі.
28. Поширення гуманістичних ідей в Україні в XV-XVII ст.
29. Просвітництво в Україні.
30. Г. Сковорода, його життя та філософія.
31. Києво-Могилянська академія, її вплив на філософську думку українського та інших народів. (Ф. Прокопович, І. Гізель, П. Могила).
32. Філософія в Київському та Харківському університетах.
33. Соціально-філософські ідеї М. Драгоманова, І. Франка, Л. Українки.
34. Філософські ідеї в українській культурі на поч. XX ст.
35. В. Вернадський про феномен життя, всесвіту, людства і ноосфери.
36. Українська філософія за радянських часів.
37. Проблеми розвитку сучасної української філософії.
38. Філософська категорія буття.
39. Поняття матерії. Матерія і рух. Простір і час.
40. Проблема походження людини.
41. Виникнення і природа свідомості.
42. Структура свідомості, її рівні.
43. Сутність та структура пізнавального процесу.
44. Поняття науки. Специфіка наукового пізнання.
45. Форми і методи наукового пізнання.
46. Основні закони правильного мислення.
47. Проблема істини. Критерії істинності знання.
48. Основи взаємодії природи та суспільства.

49. Спрямованість розвитку суспільства. Прогрес і регрес.
50. Суспільна свідомість та її структура.
51. Світ людських цінностей.
52. Походження і сутність глобальних проблем.
53. Сучасна НТР. Основні напрямки НТР
54. Соціальні наслідки НТР.
55. Екологія та екологічні проблеми в Україні.
56. Філософський аспект походження людини. Походження людини: необхідність чи випадковість.
57. Основні методи емпіричної наукової діяльності: спостереження, вимірювання, експеримент.
58. Основні форми наукового пізнання (факт, гіпотеза, проблема, закон, теорія).
59. Духовні проблеми сучасності.
60. Роль цінностей в житті людини.
61. Сучасні соціально-екологічні глобальні проблеми.
62. Діалектика як вчення про розвиток. Закони діалектики
63. Найвищі моральні цінності людини. "Золоте правило" моралі.
64. Глобальні проблеми ХХІ ст. та головні суспільно-політичні процеси. Проблема «ціни» прогресу.
65. Людина в постіндустріальному суспільстві.
66. Використання цифрових технологій державою в реалізації її функцій.
67. Збройна агресія Російської Федерації проти України.
68. Інформаційна безпека в умовах війни.

РОЗДІЛ 5.

КОНТРОЛЬНА РОБОТА ЗА МОДУЛЕМ

Модульна контрольна робота

Частина перша. Статистичний диктант.

1. Як перекладається термін філософія?
2. В якій країні філософія виникла як окрема наука?
3. Яким терміном позначається уявлення людини про світ та своє місце в ньому?
4. В якій країні виник буддизм?
5. Кому належить вислів «Пізнай самого себе»?
6. В якій країні виник даосизм.
7. Назвіть священну книгу мусульман.
8. Кого вважають першим грецьким філософом?
9. Кому належить вислів «Світ ловив мене, але не спіймав»?
10. В якому році відбулося Хрещення Русі?
11. Як називається розділ філософії, що вивчає проблеми буття.
12. Як називається здатність людини до відображення явищ навколишнього світу?
13. Як називається розділ філософії, який вивчає пізнавальну діяльність людини?
14. Як називається цілеспрямована діяльність, спрямована на створення нових знань?
15. Що є предметом логіки.
16. Термін, що визначає залежність розвитку суспільства від географічних факторів.
17. Яким терміном позначається розвиток суспільства.
18. Хто вважається засновником науки етики.
19. Хто з філософів сформулював категоричний імператив.
20. Хто вважається засновником естетики як окремої науки.

Частина друга. Проблемно-аналітична робота.

1. Що означає теза Сократа «Пізнай самого себе»?
2. Дайте характеристику розвитку «філософії серця» в Україні.
3. Яким чином, за допомогою яких засобів та пізнавальних здібностей суб'єкт одержує знання про об'єкт?

РОЗДІЛ 6. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Основні законодавчі та нормативно-правові акти

1. Конституція України. – К.: Преса України, 1997.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 № 987-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

Базова література

1. Александрова А. В. Філософія Середніх віків та доби Відродження: підручник. – К.: ПАРАПАН, 2002. – 170 с.
2. Андрущенко В. П. Історія соціальної філософії: (Західноєвропейський контекст): підруч. для студ. вищ. навч. закл. – К.: Тандем, 2000. – 412 с.
3. Андрущенко В.П., Волинка Г.І., Мозгова Н.Г. та ін. Філософія. Природа, проблематика, класичні розділи ... Навчальний посібник. – К.: Каравела, 2009. – 463 с.
4. Андрущенко В.П. Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія: Курс лекцій. – К.: «Генеза», 2003. – 368 с.
5. Арутюнов В. Х., Кирик Д. П., Мішин В. М. Логіка: Навч. посібник для економ.: Вид. друге, доп. і перероб. – К., 2000.
6. Афанасенко В. С., Горлач М. І., Данильян О.Г., Дзьобань О.П., Квіткін П.В. Соціальна філософія: підруч. для вищої шк.. – Х.: Прапор, 2011. – 679 с.
7. Гатальська С.М. Філософія культури: Підручник для студ. вищих навч. закл. – К.: Либідь, 2010. – 328 с.
8. Горлач М.І., Кремень В.Г., Ніколаєнко С.М., Требін М.П. та ін. Основи філософських знань: Підручник. - К.: Центр учбової літератури, 2008. – 1028 с.
9. Горський В. С. Історія української філософії: Навч. посібник. - Київ : Наукова думка, 2001. - 374 с.
10. Горський В. С. Філософія в українській культурі (методологія та історія): філос. нариси. – К. : Центр практичної філософії, 2001. – 235 с.
11. Губар О.М. Філософія: інтерактивний курс лекцій: Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. – 416 с.
12. Данильян О. Г. Філософія : підручник / О. Г. Данильян, В. М. Тараненко. – 2ге вид., допов. і переробл. – Х. : Право, 2012. – 312 с.
13. Ільїн В.В., Кулагін Ю.І. Філософія. Ч.1. Історія розвитку філософської думки. Підручник в 2 ч. - Київ: "Альтерпрес", 2002, - 464 с.
14. Історія східнослов'янської філософії: державно-правовий контекст (XVIII-XX століття): навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / уклад.: В. В. Кузьменко, Л. Р. Наливайко, О. М. Обушенко [та ін.]. - Київ : Хай-Тек Прес, 2014. - 304 с.
15. Історія української філософії: підручник / М. Ю. Русин, І. В. Огородник, С. В. Бондар [та ін.]. – К. : Київський університет, 2008. – 591 с.
16. Історія філософії: підруч. для вищ. школи / В. Г. Кремень (керівник авт. кол.), В. С. Афанасенко, В. І. Волович та ін.. - Х. : Прапор, 2003. - 768 с.
17. Історія філософії: підручник / А. К. Бичко, І. В. Бичко, В. Г. Табачковський. - К. : Либідь, 2001. - 408 с.
18. Конверський А. Є. Логіка: Підручник для студентів юридичних факультетів. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 304 с.

19. Крालюк П. М. Історія філософії України: підручник. – К. : КНТ, 2015. – 652 с.
20. Лазарчук Ю.В., Виноградов Д.С. Філософія. Дайджест для студ. і аспір. Підручник для вищої школи. Черкаси : Видавець Майдаченко, 2003. – 348 с.
21. Місце філософії в інтелектуальних традиціях Сходу / Ю. Ю. Завгородній, С. В. Капранов, К. В. Малахова [та ін.]. – К. : Наукова думка, 2013. – 248 с.
22. Назарук М. Філософія довкілля та природокористування. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2019. – 302 с.
23. Онтологія людини: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В.В. Лях та ін. – Слов'янськ, 2004. – 230 с.
24. Пазенок В.С. Філософія : Навчальний посібник. – К.: Академія, 2008. – 280 с.
25. Петрушенко В. Л. Філософія: навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти III-IV рівнів акредитації. – К. : Каравела, 2001. – 540 с.
26. Подольська Є.А. Кредитно-модульний курс з філософії: філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство. Навчальний посібник. – К: Центр навчальної літератури, Інкос, 2006. – 624 с.
27. Причепій Є.М., Черній А.М., Чекаль Л.А. Філософія. Підручник. – К.: Академвидав, 2005. – 592 с.
28. Ратніков В. С. Історія та філософія науки: хрестоматія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – Вінниця : Нова книга, 2009. – 416 с.
29. Саух П. Ю. Філософія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.
30. Сучасна українська філософія: традиції, тенденції, інновації : збірник наукових праць / КНУТШ ; [відп. ред. : А. Є. Конверський, Л. О. Шашкова]. – Київ : Київський університет, 2011.
31. Твої кроки до Мудрості: авторизований конспект-практикум / А. М. Черній, З. І. Тимошенко. – К. : Європ. ун-т, 2001. – 200 с.
32. Тягло О.В. Філософія У 2-х кн. Навчальний посібник. т.1. Хронологічно - тематичний огляд. – Х., 1998.
33. Усов Д.В. Філософія: Короткий словник термінів з іменним показником. – Черкаси: ЧПБ, 2012. – 60 с.
34. Філософія. Від витоків до сьогодення: хрестоматія : навч. посіб. / за ред. Л. В. Губерського. - К. : Знання, 2009. – 621 с.
35. Філософія історії: підручник /О.А. Габрієлян., І.І. Кальной. – К.: Академвидав, 2011. – 213 с.
36. Філософія: курс лекцій: навч. посібник / І. В. Бичко, В. Г. Табачковський. – К.: Либідь, 1994. – 576 с.
37. Філософія: модульний курс : навч. посіб. / К. В. Кислюк. – Х. : Торсінг плюс., 2009. – 416 с.
38. Філософія: Навчальний посібник / За ред. Надольного І.Ф. – К.: Вікар, 2008. – 534с.
39. Філософія. Навчально-методичний посібник / Тур М.Г. – Черкаси: ЧПБ, 2007. – 38 с.
40. Філософія. Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. П. Щерба, В. К. Щедрін, О. А. Заглада; За заг. ред. С. П. Щерби. – К. : МАУП, 2004. – 216 с.
41. Філософія: підруч. для студентів вищ. навч. закл. / Л. В. Губерський [та ін.]. – Харків: Фоліо, 2018. – 624 с.
42. Філософія. Підручник (за ред. Г. А. Заїченка). – Київ, “Вища школа”, 1995. – 454 с.
43. Філософія: підручник для студентів і курсантів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації / за ред. О. Рябіної, Л. Юрченко. – Х.: Видавництво Іванченка, 2021. – 286 с.
44. Філософія. Природа, проблематика, класичні розділи: Хрестоматія: Навч. посібн. / В. Андрущенко, П. Волинка, Н. Мозгова та ін. За ред. Г. Волинка. – К.: Каравела, 2010. – 464 с.

45. Філософія: Світ людини. Курс лекцій: Навч. посібник / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін. – К.: Либідь, 2004. – 432 с.
46. Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. – Київ: КВІЦ, 2020. – 274 с.
47. Читанка з історії філософії: у 6 кн. Кн. 1 Філософія стародавнього світу / редкол. : Г. І. Волинка. – К. : Довіра, 1992. – 207 с.
48. Читанка з історії філософії: у 6 кн. Кн. 6 Зарубіжна філософія XX століття / редкол. : Г. І. Волинка. – К. : Довіра, 1993. – 239 с.
49. Ярошовець В. І. Історія філософії: Від структуралізму до постмодернізму: підруч. для студ. вищ. навч. закл. – К. : Знання України, 2004. – 214 с.
50. Ящук Т. І. Філософія історії: курс лекцій: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К. : Либідь, 2004. – 536 с.

Допоміжна література

1. Абеляр П. Історія моїх страждань. Утішне послання до друга. Листування Абеяра й Елоїзи. Ісповідь віри Елоїзи: Біографія (Автобіографія) / пер. з латин. : Р. Паранько; ред. В. Мартинюк. – Л.: Літопис, 2004. – 132 с.
2. Августин. Сповідь / пер. з латини Ю. Мушака ; авт. післямови С. Здіорук. – Київ: Основи, 1999. – 319 с.
3. Аквінський Т. Коментарі до Аристотелевої "Політики" / пер. з лат. О. Кислюка. – К.: Основи, 2003. – 794 с.
4. Антологія сучасної аналітичної філософії, або жук залишає коробку / за наук. ред. А. С. Синиці ; пер.: І. В. Грабовський, У. І. Луц, А. С. – Л.: Літопис, 2014. – 374 с.
5. Арндт Х. Джерела тоталітаризму: пер. з англ. – К.: Дух і літера, 2002. – 539 с.
6. Боецій С. Розрада від філософії / пер. з лат. А. Содомора. – К.: Основи, 2002. – 146 с.
7. Вальденфельс Б. Вступ до феноменології: пер. з нім. – К.: Альтерпрес, 2002. – 173 с.
8. Вернадський В. І. Вибрані праці. – К.: Наукова думка, 2005. – 301 с.
9. Габермас Ю. Залучення іншого. Студії з політичної теорії. – Львів: Астролябія, 2006. – 416 с.
10. Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поетика: вибрані твори. – К.: Юніверс, 2001. – 280 с.
11. Гадамер Г.-Г. Істина і метод: Доповнення. Показники: Т.2 Герменевтика II / пер. з нім. М. Кушніра. – К.: Юніверс, 2002. – 478 с.
12. Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку / пер. з англ. Н. Климчук. – Львів: Кальварія, 2006. – 474 с.
13. Гегель Г. Основи філософії права, або Природне право і державознавство / пер. з нім. Р. Осадчук, М. Кушнір. – К.: МП "Юніверс", 2000. – 329 с.
14. Гегель Г. Феноменологія духу / пер. П. Тарашук, наук. ред. пер. Ю. Кушаков. – К.: Основи, 2004. – 550 с.
15. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної; [пер. з англ. Р. Димерець [та ін.] ; наук. ред. Т. Польська]. – К.: Дух і літера, 2000. – 606 с.
16. Горкгаймер М. Критика інструментального розуму / пер. з нім. : М. Д. Култаєвої ; відп. ред. : Л. А. Сітніченко. – К.: ППС-2002, 2006. – 284 с.
17. Гьофе О. Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу / пер. з нім. Л. Ситніченко, М. Култаєвої, відп. ред. Л. А. Ситніченко. – К.: Альтерпрес, 2003. – 264 с.
18. Гьофе О. Справедливість і субсидіарність: виступи в Україні. Пер. з нім. та упорядкув.: Л. Ситніченко. – К.: Альтерпрес, 2004. – 140 с.

19. Дахній А. Й. Мартін Гайдеггер та екзистенційна філософія. – Львів: Видавництво ЛНУ ім. І. Франка, 2018. – 251 с.
20. Декарт Р. Міркування про метод, щоб правильно спрямовувати свій розум і відшукати істину в науках / пер. з фр. В. Андрушко, С. Гатальська. – К.: Тандем, 2001. – 101 с.
21. Декомб В. Інституції сенсу / пер. з фр., післям. та прим. О. Йосипенко. – К.: Український центр духовної культури, 2007. – 366 с.
22. Демократія: антологія / Наук. т-во ім. В. Липинського. – К.: Смолоскип, 2005. – 1106 с.
23. Добронравова І. С. Новітня західна філософія науки: підруч. для студ. вищ. навч. закл. – К.: ПАРАПАН, 2008. – 214 с.
24. Дідро Д. Жак-фаталіст / пер. с фр. В. Підмогильний. – Х.: Фоліо, 2007. – 447 с.
25. Д'юї Д. Демократія і освіта / пер. з англ. М. Олійник та ін.. – Л.: Літопис, 2003. – 289 с.
26. Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія: підручник. – К.: Лібра, 1999. – 487 с.
27. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період. – К.: Основи, 1993. – 125 с.
28. Ідея культури: виклики сучасної цивілізації / Є. Бистрицький, С. Пролеєв, Р. Кобець, Р. Зимовець. – К.: Альтерпрес, 2003. – 192 с.
29. Історія європейської цивілізації. Рим / під ред. Умберто Еко ; пер. з італ.: Л. Ципоренко, Г. Рудницької. – Х.: Фоліо, 2014. – 1104 с.
30. Іщенко М. Патріот України у системі цінностей філософії гуманізму і демократії. – Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2021. – 188 с.
31. Йонас Г. Принцип відповідальності: У пошуках етики для технологічної цивілізації [Пер. з нім. А. Єрмоленко, В. Єрмоленко]. – К.: Лібра, 2001. – 400 с.
32. Кант І. Критика чистого розуму / пер. з нім. та прим. І. Бурковського. – К.: МП "Юніверс", 2000. – 500 с.
33. Кастельс М. Інтернет галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства. – К.: Ваклер, 2007. – 304 с.
34. Класики політичної думки: від Платона до Макса Вебера: пер. з нім. / ред. Є. Причепій. – К.: Тандем, 2002. – 580 с.
35. Кортгаазе В. Від Меланхтона до Коменського та Чижевського. – Дрогобич: Коло, 2005. – 378 с.
36. Леві-Строс К. Первісне мислення / пер. з фр., вступне слово та прим. С. Йосипенка. – К.: Український центр духовної культури, 2000. – 324 с.
37. Литвинов В. Ренесансний гуманізм в Україні: ідеї гуманізму епохи Відродження в українській філософії XV- початку XVII ст. – К.: Основи, 2000. – 470 с.
38. Литвинов В. Станіслав Оріховський: історико-філософський портрет. – К.: Академперіодика, 2014. – 352 с.
39. Локк Дж. Два трактати про врядування; [пер. з англ.: О. Терех, Р. Димерець]. – К.: Основи, 2001. – 265 с.
40. Макінтайр Е. Після чесноти: Дослідження з теорії моралі / Пер. з англ. – К.: Дух і літера, 2002. – 438 с.
41. Мак-Люен М. Галактика Гутенберга: становлення людини друкованої книги. – К.: Ніка-Центр, 2001. – 464 с.
42. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги: Т. 1 У полоні Платонових чарів / пер. з англ. : О. Коваленко. – К.: Основи, 1994. – 444 с.
43. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги: Т. 2 Спалах пророцтва: Гегель, Маркс та послідовники / пер. : О. Буценко. – К.: Основи, 1994. – 494 с.
44. Рассел Б. Історія західної філософії / пер. з англ. : Ю. Лісняк, П. Тарашук. – К.: Основи, 1995. – 759 с.

45. Рікер П. Ідеологія та утопія / пер. з англ. В. Верлока. – К.: Дух і літера, 2005. – 384 с.
46. Рікер П. Право і справедливість / пер. з фр. О. Сирцова. – К.: Дух і літера, 2002. – 218 с.
47. Рікер П. Сам як інший. Пер. з фр. В. Андрушко. – К.: Дух і літера, 2002. – 450 с.
48. Ролз Дж. Теорія справедливості / Пер. з англ. О. Мокровольський. – К.: Основи, 2001. – 822 с.
49. Руссо Ж-Ж. Про суспільну угоду, або принципи політичного права; [пер. з фр. О. Хома]. – К: Port-Royal, 2001. – 349 с.
50. Світоглядно-методологічні інновації в західноєвропейській філософії / В. Лях, О. Йосипенко, В. Куплін та ін.. – К.: Український Центр духовної культури, 2001. – 295 с.
51. Синиця А. Сучасна аналітична філософія: від прагматики мови до концептуалізації свідомості. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2017. – 448 с.
52. Слотердайк П. Критика цинічного розуму / пер. з нім. А. Богачова. – К.: Тандем, 2002. – 541 с.
53. Спіноза Б. Теологічно-політичний трактат / пер. з лат. В. Литвинов. – К.: Основи, 2003. – 237 с.
54. Тейлор Ч. Мультикультуралізм і "Політика визнання" / ком. : Е. Гутман (ред), С. Вольф [та ін.]. – К.: Альтерпрес, 2004. – 172 с.
55. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії. – К.: Основи, 1995. – 610 с.
56. Тоффлер Е. Третя Хвиля / пер. з англ. А. Євса. – К.: Вид. дім «Всесвіт», 2000. – 480 с.
57. Тур М. Г. Некласичні моделі легітимації соціальних інститутів. – К.: ПАРАПАН, 2006. – 396 с.
58. Філософія сьогодні. Розмови з Ульрихом Беком, Гансом-Георгом Гадамером, Юргеном Габермасом, Гансом Йонасом, Отфридом Гьофе, Віторіо Гьосле, Ричардом Рорті та іншими / пер. з нім. : А. Богачова ; відп. ред. : С. Пролеєв. – К.: Альтерпрес, 2003. – 168 с.
59. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. – К.: Наш формат, 2020. – 192 с.
60. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. – Київ: Обрій, 1992. – 230 с.
61. Чижевський Д. Філософія Г. С. Сковороди / Підготовка тексту й переднє слово проф. Леоніда Ушкалова. – Харків: Прапор, 2004. – 272 с.
62. Юркевич П. Історія філософії права: рукописна спадщина : пер. з рос. та нім. / упоряд. Р. Піч, М. Лук ; заг. ред. В. Нічик. – К.: Український світ, 1999. – 752 с.
63. Яннарас Х. Свобода етосу / пер. М. Ткачук. – К.: Дух і літера, 2003. – 268 с.

Інформаційні ресурси

1. <http://www.filosof.com.ua/> Офіційний сайт Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди Національної академії наук України – провідної установи з розвитку філософської науки в Україні
2. <http://www.sr.org.ua> Міжнародний журнал "ScienceRise"
3. <http://www.gileya.org/> Збірник наукових праць "Гілея: науковий вісник" Фахове видання з філософських, політичних та історичних наук
4. <http://www.philsci.univ.kiev.ua/> Електронна бібліотека кафедри філософії та методології науки філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка
5. <https://iep.utm.edu/> Інтернет-енциклопедія філософських наук (англ.)
6. <http://ua.wikipedia.org/> Вікіпедія українською

РОЗДІЛ 7. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

А

Абсолют – вічна, незмінна, нескінченна духовна першооснова світу

Абстрактне – неповне, однобічне знання, ступінь пізнання об'єкта

Абстракція – виділення в мисленні окремих властивостей або відношень предмета як самостійних і відносно цілісних

Авторитарний – той, що ґрунтується на незаперечному підкоренні влади; той, що прагне утвердити свою владу, авторитет, вплив

Агностицизм – у теорії пізнання позиція, згідно з якою частково або повністю заперечується можливість раціонального пізнання

Адекватний – відповідний, тотожний

Аксіологія – один із розділів філософії, що вивчає роль цінностей в житті людини

Акциденція – випадкова, тимчасова, неістотна властивість предмета

Альтернатива – необхідність вибору між двома чи кількома можливостями, що виключають одна одну, при вирішенні якогось питання

Аморалізм – моральний принцип, за яким виправдовується зневажливе ставлення до моральних вартостей та норм співжиття

Аналіз – процес розчленування цілого на його складові частини, елементи

Аналогія – форма умовиводу, коли на підставі схожості предметів за одними ознаками робиться висновок про їхню подібність за іншими ознаками

Анархізм – суспільно-політичне вчення, що заперечує будь-яку державну владу; невизнання авторитету, дисципліни, порядку

Анахронізм – помилкове віднесення подій чи явищ однієї епохи до іншої; застаріле, таке, що не відповідає умовам сучасності, явище, поняття, думка

Анімізм – віра в існування духів і душ; одухотворення явищ і сил природи

Анотація – короткий виклад змісту книги, статті тощо, часто з критичною їх оцінкою

Антагонізм – непримиренні притиріччя, що супроводжуються найгострішою боротьбою

Антиномія – поєднання двох взаємовиключних суджень, кожне з яких відзначається логічною доказовістю

Античний – давньогрецький або давньоримський (культура, мистецтво, суспільний лад тощо)

Антологія – збірник вибраних творів різних авторів якогось одного жанру

Антропогенез – процес виділення людини з природного стану під впливом суспільного життя, діяльності й пізнання

Антропологія – наука, що вивчає походження людини й еволюцію фізичної організації людини та її рас

Антропоморфізм – наділення тварин, рослин і явищ неживої природи людськими властивостями; властиве багатьом релігіям уявлення про божество в людській подобі

Апокрифи – книги релігійного змісту, що не збігались з офіційним віровченням, оголошувалися церквою неправдивими, заборонялися і зберігалися таємно

Апологетика – розділ християнської теології, завданням якої є обґрунтування і захист християнського віровчення

Апорія – в логіці суперечність у міркуваннях, що з погляду логічних законів здається нездоланною; парадокс

Апостеріорі – в теорії пізнання знання, що набувається через досвід

Апріорі – в теорії пізнання знання, що наявні в свідомості й пердують досвіду

Аргумент – підстава, доказ, що наводяться для обґрунтування істинності думки

Аскетизм – моральний принцип, за яким людина шляхом самозречення й відмови від земних благ прагне досягти релігійного чи морального ідеалу

Атман – у давньоіндійській філософії світова душа як основа всіх речей

Атрибут – необхідна, істотна, невід'ємна властивість предмета чи явища, напр., рух – А. матерії

Афоризм – думка, висловлена коротко, стисло, влучно, що стала самостійним виразом

Б

Банальний – буденний, давно відомий

Біогенез – одна з теорій виникнення життя на Землі, згідно з якою зародки живих істот були занесені на Землю з інших небесних тіл (теорія панспермії)
Біосфера – єдність земної кори, гідросфери та атмосфери, населених живими організмами
Біхевіоризм – напрям у психології, який визнає своїм предметом не свідомість людей, а їх поведінку як реакцію на зовнішні подразнення
Бог – у релігії надприродна істота як творець і прамислитель; об'єкт релігійної віри і поклоніння
Богослов'я – теорія релігії, система знань, спрямована на теоретичне обґрунтування, тлумачення та виправдання релігійних вчень та догматів
Брахман – в індійській філософії – безособовий божественний абсолют, який лежить в основі всіх речей; жрець, представник вищої касты в Індії
Буддизм – одна з трьох світових релігій, виникла у середині першого тисячоліття до н. е. в Індії; пов'язаний з ученням Будди про рівність всіх людей у стражданні
Буття – категорія філософії, в якій відображено спільну всім речам властивість бути; існування, що передуює всім можливим його формам

В

Веди – найдавніші пам'ятки індійської літератури, священні тексти брахманізму
Верифікація – спосіб встановлення істини шляхом відповідності чи невідповідності відчуттям
Видимість – у філософії неадекватне, спотворене відображення предметів і процесів через їх недостатнє вираження
Відносна істина – неповні, неточні, приблизні знання про об'єкт
Відродження – соціальний та духовний рух у Європі XIV – XVI ст., спрямований на відродження античної культури, проти культури середньовіччя
Відчуження – перетворення сутнісних ознак і якостей речі, предмету культури, людини, соціальної інституції в самостійне і протилежне їм утворення
Відчуття – психічний процес, результатом якого є відображення окремих властивостей предметів і явищ безпосередньо за допомогою органів чуття
Волюнтаризм – напрям філософії, що визнає волю першоосновою і творцем всього існуючого; здійснення влади й управління суб'єктивно-вольовими методами
Воля – здатність людини підкорювати свої бажання, пристрасті й діяльність свідомо визначеній меті
Всесвіт – весь навколишній світ, нескінченний у просторі і часі, різноманітний у формах і проявах

Г

Галактика – космічна система, що включає в себе понад 100 млрд. Зірок, а також газо-пилові туманності, пов'язані між собою силою всесвітнього тяжіння
Гармонія – впорядкованість та узгодженість зв'язків між складовими елементами і частинами і цілим
Гедонізм – філософсько-етичне вчення, згідно з яким найвищим благом і метою життя людини є насолода
Генезис – поняття, що відображає виникнення, походження і закономірний розвиток явищ
Географічне середовище – природні умови, що становлять основу існування і розвитку суспільства
Герменевтика – один із напрямів філософії, основним методом якого є витлумачення текстів
Гештальтпсихологія – напрям у психології, який первинними і визначальними елементами психіки вважає “гештальти” – суб'єктивні психічні структури
Гінаяна – один із двох основних напрямів буддизму
Гіпотеза – науково обґрунтоване припущення, висунуте для пояснення будь-яких явищ, вимагає перевірки досвідом або підтвердження фактами для того, щоб стати достовірною науковою теорією
Глобальний – такий, що поширюється на всю земну кулю; всесвітній; всебічний, повний; загальний, універсальний
Гносеологія – теорія пізнання
Гомогенний – однорідний за складом
Гуманізм – система поглядів, згідно з якими вищою цінністю проголошується людина та її право на свободу, щастя й розвиток і прояв своїх здібностей; ідейний напрям культури епохи Відродження
Гуманістична етика – напрям у філософії моралі, що пов'язаний з визнанням моральної природи людини, моральної самоцінності кожного індивіда
Гуманітарний – такий, що стосується людського суспільства, людини, її культури

Гуманітарні науки – суспільні науки (філософія, історія, психологія, філологія, мистецтвознавство, право тощо), що досліджують проблеми розвитку людського суспільства

Д

Дао – одне з найважливіших понять китайської філософії, центральне поняття даосизму; означає невидимий всюдисущий закон природи, людського суспільства, поведінки і мислення окремого індивіда, невіддільний від матеріального світу і такий, що ним керує. Дао – закономірний шлях виникнення, розвитку і зникнення всіх речей і одночасно матеріальна праоснова їх існування

Даосизм – один із напрямів давньокитайської філософії (засновник – Лао Цзи)

Дедукція – логічний метод, за яким на основі загального істинного твердження виводиться нове істинне твердження, що стосується окремих предметів та їх сукупностей

Деїзм – релігійно-філософське вчення, згідно з яким Бог виступає першопричиною і першоповодом світу, але не втручається в розвиток природи і суспільства

Деміург – у давньогрецькій ідеалістичній філософії (Платон) – божество як творець світу; творча сила, творець

Детермінізм – визнання загальної об'єктивної закономірності й причинової зумовленості всіх явищ природи і суспільства

Дефініція – логічне визначення змісту певного поняття

Джайнізм – релігія, в основі якої лежить культ Джіни – боголюдини; поширена у Шрі Ланка та Індії

Дискретний – роздільний, перервний, протиставляється неперервному

Дискурс – аналіз, здійснений опосередковано, шляхом логічних міркувань, роздумів

Діалектика – наука про загальні закони розвитку природи, суспільства і мислення, внутрішнім джерелом яких є єдність і боротьба протилежностей; складність і багатоманітність форм, суперечливість розвитку

Діалектичний метод – філософський метод, який полягає у визнанні загального зв'язку і розвитку явищ, джерелом яких є суперечності

Дійсність – все те, що має реальне, наявне буття

Догма – положення, що приймається на віру як незаперечна, вічна істина для всіх часів та історичних епох

Догмат – в теології положення релігійного віровчення, що затверджені вищою церковною інстанцією і визнаються як вищі, абсолютні й незаперечні істини

Догматизм – мислення застиглими, незмінними формулами, що спирається на догми

Доктрина – наукова або філософська теорія, політична система; керівний теоретичний чи політичний принцип

Доцільність – характеристика способу діяльності, що здійснюється у відповідності з визначеною метою (ціллю)

Дуалізм – принцип світоглядно-філософського пояснення сутності світу, що визнає два незалежних начала в його основі – дух і матерію, ідеальне і матеріальне

Дух – нетілесне начало; здатність людини або групи людей до діяльності на основі свідомості та волі

Душа – синонім терміна психіка; сукупність психічних і моральних якостей людини

Е

Евдемонізм – поняття, що ним визначається моральний принцип, за яким людина прагне до щастя

Еволюціонізм – учення, згідно з яким природа розвивається без різних якісних змін, поступово й неперервно

Еволюція – одна з форм руху, розвитку у природі й суспільстві – безперервна, поступова кількісна зміна, на відміну від революції – докорінної зміни, переходу одного з якісного стану в інший

Евристика – наука про творче мислення людини, психічні процеси розв'язання яких-небудь завдань

Езотеричний – той, що містить глибинний, внутрішній, таємний, прихований смисл

Ейдос – у давньогрецькій філософії вид, образ і прообраз речі; ідея

Екзистенціалізм – філософський напрям, за яким реальним є лише існування людини та її переживання, внутрішнє буття

Екзистенція – основна категорія екзистенціалізму, яка означає внутрішнє буття людини, як ірраціональне, неповторне, непізнаване

Екзогенний – зумовлений зовнішніми причинами
Екзотеричний – загальнодоступний, призначений для публічного викладу
Еклектика – механічне поєднання різнорідних, часто протилежних принципів, поглядів, теорій, стилів; еклектик довільно вибирає з різних систем ті несумісні положення, які йому хотілося б зберегти або обґрунтувати
Експеримент – науковий дослід, спостереження за досліджуваним явищем у штучно встановлених умовах
Елімінація – у процесі логічної операції – виключення, усунення певних даних, ознак, властивостей
Еманація – у філософії та теології поняття, що позначає витікання, випромінювання всієї різноманітності світу з єдиного, вищого начала (Бога)
Емпіризм – напрям у теорії пізнання, що надає перевагу чуттєвому досвіду перед теоретичними дослідженнями та узагальненнями
Ендогенний – внутрішнього походження, викликаний внутрішніми причинами
Енцикліка – письмове звернення папи римського до всіх католиків або до віруючих якоїсь однієї країни з релігійними або політичними настановами
Епікуреїзм – моральне вчення, що виходить із етичних ідей давньогрецького філософа Епікура, за яким найвищі моральні чесноти досягаються у стані блаженства
Епістемологія – те саме, що і теорія пізнання
Еристика – мистецтво вести спір, полеміку
Естетика – філософська наука про закономірності художнього освоєння дійсності, про природу мистецтва та його соціальну роль
Естетична свідомість – форма суспільної свідомості, через яку здійснюється художнє освоєння дійсності, відображаються і виражаються естетичні почуття, оцінки, смаки тощо
Есхатологія – релігійне вчення про кінцеву долю світу і людства
Етатизм – політика активного втручання держави в соціально-економічну та політичну сфери життя суспільства
Етика – наука про суть, походження і розвиток моралі; сукупність принципів і норм поведінки, узвичаєних у певному суспільному середовищі або професійній групі
Етимологія – розділ мовознавства, що вивчає походження слів
Етногенез – походження народу
Ефір – гадане середовище, яке нібито заповнювало проміжки між частинками і весь світовий простір; повітряний простір, у якому поширюються радіохвилі; органічна сполука – безбарвна летка рідина з характерним різким запахом

Є

Євангеліє – ранньохристиянські книги, що оповідають про земне життя засновника християнства Ісуса Христа; Євангелія від Марка, Матфея, Луки та Іоанна – частина Біблії
Євгеніка – напрям у генетиці, завданням якого є покращення спадкових якостей майбутніх поколінь
Єзуїти – члени католицького чернечого ордену, які не гребували ніякими засобами для досягнення своєї мети; *перен.* підступні, лицемірні люди
Єпископ – вищий духовний сан у християнській церкві
Єресі – релігійні вчення, що заперечують догмати пануючої церкви

Ж

Життя – сутнісна ознака процесів органічного світу та людського існування, що пов'язана зі здатністю до цілеспрямованого відтворення й саморегуляції

З

Загальне – всеохопна категорія для означення визначеної множини предметів, явищ і процесів, що принципово тотожні в своїй основі
Закон – філософська категорія для позначення істотного, сталого, повторюваного, спільного для зв'язків між предметами і явищами
Засновок – у логіці – судження, що є частиною умовиводу і підставою висновку

Звичаї – стереотипи поведінки, яких дотримуються групи людей, які зберігаються впродовж тривалих історичних періодів

Звичка – вироблений і закріплений у житті людини спосіб поведінки з вираженими внутрішніми спонукальними мотивами до дії

Зло – поняття етики, яким позначається морально-негативне в суспільних явищах, вчинках і мотивах діяльності людини

Зміст – внутрішній зв'язок елементів і процесів організованої певним чином системи матеріальних і духовних явищ

Знання – форма засвоєння результатів пізнання, для якої характерне визнання їх істинності

Зовнішнє – категорія, що відображає зовнішні ознаки об'єкта, які виявляються в безпосередньому спогляданні на емпіричному рівні пізнання

I

Ідеал – вища досконалість, взірць, мета, до яких у своїй діяльності прагне людина чи соціальна група

Ідеалізація – наділення когось або чогось властивостями, які відповідають ідеалові; логічна модель теоретичного об'єкта

Ідеалізм – філософський напрям, який на противагу матеріалізму вважає ідею, свідомість, дух первинними, а природу, буття, матерію їх похідними

Ідентифікація – уподібнення, встановлення тотожності об'єктів за певними ознаками

Ідентичність – подібність, рівнозначність, тотожність предметів, явищ і понять

Ідеологія – система поглядів та ідей, у яких усвідомлюються та оцінюються проблеми суспільного життя, а також цілі соціальної діяльності

Ідея – поняття, уявлення, що відбиває у свідомості людини дійсність і виражає водночас її ставлення до навколишнього світу

Ілюзія – омана, хибне, спотворене відображення дійсності й побудовані на цьому нездійсненні мрії та бажання

Іманентний – внутрішньо притаманний предметам і явищам; той, що впливає з їхньої природи

Імператив – наказ, веління, настанова вимога

Імпліцитно – приховано, неявно

Інваріантність – незмінність величин, співвідношень, властивостей при зміні умов, що пов'язані з ними

Індивід – конкретний представник людського роду

Індивідуалізація – виділення однієї особи або особини за їхніми характерними властивостями

Індивідуалізм – ознака світогляду і життєва позиція, згідно з якими індивід протистоїть іншим людям і суспільству

Індивідуальний – особистий, властивий лише даному індивідууму; розрахований на одну особу; поширений на кожного зокрема; одноосібний

Індивідуальна психологія – напрям у психоаналізі, що прагне звільнити людину від детермінації соціальних та біологічних чинників

Індивідуум – окрема людина, особа

Індуїзм – сукупність релігійних вірувань, релігійно-соціальні організації в Індії, світоглядними засадами яких є стародавні індійські священні тексти

Індукція – логічна операція, форма умовиводу, в якому на основі знання про окреме робиться висновок про загальне

Інквізиція – судово-поліційна організація у католицькій церкві, заснована у XIII ст. для боротьби з єретиками, надзвичайно жорстока

Інстинкт – сукупність поведінкових актів організму, спрямованих на збереження життєвих функцій будь-якої істоти і виду в цілому; чуття, несвідоме спонукання до чого-небудь

Інструменталізм – філософське вчення, згідно з яким свідомість визнається одним зі знарядь пристосування організму до середовища

Інтеграція – об'єднання в ціле будь-яких окремих частин; процес зближення чого-небудь

Інтелект – розум, здатність до мислення, особливо до вищих його форм

Інтелігібельний – той, що досягається за допомогою розуму, мислення

Інтенція – іманентна суб'єктові спрямованість свідомості, волі, почуттів на об'єкти

Інтерес – спрямованість особистості на матеріальні та духовні цінності з метою їх створення та використання
Інтеріоризація – перетворення, згортання зовнішньої схеми дій у внутрішній, суб'єктивний план людини
Інтерпретація – тлумачення, пояснення, розкриття смислу чого-небудь
Інтерсуб'єктивність – поняття для позначення феноменів, загальнозначущих для багатьох суб'єктів
Інтроекція – у психології включення індивідом у свій внутрішній світ змісту психіки інших індивідів
Інтроекція – спостереження за власними психічними явищами і станом
Інтуїтивізм – філософський принцип, згідно з яким інтуїція виступає як єдино вірогідний вид і спосіб пізнання
Інтуїція – здогад, проникливість, які ґрунтуються на попередньому досвіді; у філософії – безпосереднє осягнення істини без наукового досвіду й логічних умовиводів
Ірраціоналізм – філософське вчення, згідно з яким розумові як основному виді пізнання протиставляються інстинкт, віра, інтуїція
Ірреальне – нереальне, те, що існує в уяві, мисленні, а не в дійсності
Іслам – релігія, заснована, за арабськими переказами, пророком Мухаммедом у 7 ст.; вчення ісламу викладене у Корані
Істина – адекватне відтворення в пізнанні об'єктивної дійсності, відповідність пізнавальних образів об'єктові; твердження, що відповідає уявленню про належне
Історизм – принцип наукового пізнання, згідно з яким процеси дійсності розглядаються в їхньому закономірному історичному розвитку
Історичний матеріалізм – складова частина філософії марксизму, що вивчає загальні закони розвитку суспільства

Й

Йоги – послідовники давньоіндійського релігійно-філософського вчення про самопізнання, що досягається методами фізичного і морального тренування

К

Казуальний – випадковий, той, що не підлягає узагальненню
Кальвінізм – протестантська релігійна течія, заснована Ж. Кальвіном
Канон – основне положення, правило, норма; догмат, церковне правило
Кантіанство – сукупність шкіл та напрямів, що склалися на основі філософії І. Канта
Капіталізм – суспільний лад, основою якого є всеохопне товарне виробництво і самозростання капіталу
Карма – у релігійно-філософських системах Індії – закон відплати, за яким характер наступного існування людини (перевтілення після смерті) визначається її моральною поведінкою
Картезіанство – вчення французького філософа і математика Р. Декарта
Каста – в Індії та у деяких країнах Сходу – замкнена суспільна група людей, об'єднаних певним родом занять, звичаями та законами; перен. станове або інше залежне суспільне угруповання, що зберігає свої привілеї та відокремленість
Категоричний імператив – категорія філософії І. Канта, що позначає належну поведінку людини, відповідно до свободи волі й загальних вимог
Категорія – універсальна форма мислення, в якій відображено загальні закони, властивості й відношення природних і духовних явищ
Катехизис – короткий виклад основ християнського віровчення у формі запитань і відповідей
Католицизм – один з основних напрямів у християнстві, в якому верховна церковна влада над усіма католиками належить папі Римському
Каузальність – принцип пізнання і пояснення, згідно з яким усі явища і процеси розглядаються з позицій визнання причинно-наслідкових зв'язків
Квієтизм – релігійно-етичне вчення, що полягає у проповіді містично-споглядального, пасивного ставлення до дійсності
Квінтесенція – найголовніше, найбільш суттєве
Класицизм – напрям у літературі та мистецтві 17 – першої третини 19 ст., пов'язаний зі зверненням до античних зразків і з системою суворих естетичних канонів

Клерикалізм – релігійно-політичний напрям, метою якого є активна участь церкви в суспільно-політичному житті держави

Компіляція – несамостійна літературна чи наукова робота, побудована на використанні опублікованих творів, праць різних авторів

Конвенціоналізм – філософська концепція, згідно з якою наукові теорії й поняття є наслідком угоди між ученими

Конвергенція – сходження, зближення

Конгеніальний – близький за духом, способом мислення, обдаруванням

Конкретний – реальний, точний, предметно визначений

Консерватизм – прихильність до всього старого, до віджилих традицій і порядків; ворожість до нового, передового в політичному житті, в науці, літературі тощо

Константа – постійна, незмінна величина

Конструктивізм – естетичний напрям, що в архітектурі, образотворчому мистецтві та дизайні стоїть на позиціях раціональної доцільності, економності, зручності

Контекст – уривок письмової або усної мови (тексту) із закінченою думкою із закінченою думкою, який точно визначає смисл окремого слова або фрази, що входять до нього

Контрреформація – церковно-політичний рух у Європі 16 – 17 ст., спрямований проти Реформації

Конфлікт – крайнє загострення суперечностей, що призводить до ускладнень або гострої боротьби

Конформізм – пристосуванство, пасивне сприйняття існуючого стану справ, панівних думок тощо

Конфуціанство – філософсько-етичне вчення давньокитайського мислителя Конфуція; одна з провідних релігій Китаю

Концепція – узагальнена система поглядів на предмети і явища і їх тлумачення, основна ідея будь-якої теорії

Кореляція – співвідношення; відповідність, взаємозв'язок, взаємозалежність

Космогонія – розділ астрономії, що вивчає походження і розвиток небесних тіл

Космологія – у натурфілософії філософське вчення про світ, його походження й будову

Космополітизм – ідеологія, що проповідує відмову від національного суверенітету, національних традицій і культури, заперечує патріотизм

Космос – Всесвіт, структурно організований і впорядкований світ як ціле

Краса – категорія естетики, якою позначаються цінності, що здатні задовольнити людські потреби у вищих духовних намолах

Критерій – ознака, на підставі якої оцінюється яке-небудь явище, дія, ідея; К. істини – мірило достовірності наших знань, їх відповідності об'єктивній дійсності

Культ – сукупність релігійних обрядів, служіння божеству; поклоніння перед ким-небудь або чим-небудь, надмірне возвеличення кого-небудь

Культура – сукупність матеріальних і духовних цінностей, основним змістом яких є вищі досягнення людини і суспільства та їх творче втілення в результатах діяльності

Л

Лаконізм – коротке, стисле вираження думки, ідеї, задуму; за переказами, спартанці – мешканці давньогрецької Спарти (інша назва – Лаконія) – уславилися чіткістю і стислістю мовлення

Ламаїзм – один із напрямів буддизму, що склався 7 – 14 ст. на основі магаїни та тантризму; засновником був тибетський лама Цзон-каба

Ламаркізм – учення Ж. Б. Ламарка, перша теорія еволюції органічного світу

Латентний – прихований; той, що зовні не виявляється

Легітимація – визнання, підтвердження законності повноважень

Ленінізм – теорія марксизму, розвинута в ХХ ст. Леніним; пов'язаний із впровадженням у практику марксистського вчення про соціалістичну революцію, диктатуру пролетаріату, ліквідацію власності

Лібералізм – ідейно-політичний рух, учення, що ґрунтується на засадах широких громадянських прав і свобод в економічній, політичній, духовній та інших сферах життя суспільства

Лікей – давньогрецька філософська школа, заснована Арістотелем 335 р. до н. е.

Логіка – наука про закони, форми, прийоми та засоби мислення, спрямовані на пізнання та досягнення істини; розумність, внутрішня закономірність, правильність, послідовність

Логічний атомізм – учення про тотожність структури мови і структури дійсності

Логічний позитивізм – напрям сучасної філософії, предметом якого є тлумачення завдань і проблем формальної логіки

Логос – термін давньогрецької філософії, що вживався у значеннях “слово”, “смысл”, “порядок”, “закон”, “розум” і розумівся як об’єктивна закономірність

Лоаята – матеріалістична школа в давній та середньовічній індійській філософії, згідно з якою основу світу складають вогонь, повітря, земля і вода

Людина – вищий ступінь космічно-органічного життя, суб’єкт суспільно-історичної діяльності та культури

Люмпен – декласовані елементи в суспільстві (волоцюги, жебраки, злодії тощо)

Лютеранство – один із різновидів раннього протестантизму, фундатором якого був німецький теолог М. Лютер

М

Магія – один з різновидів первісної релігії, система дій, що покликана поза причинно наслідковими зв’язками вплинути на світ

Майя – одне з центральних понять давньоіндійської філософії, що мало магичне і культове значення й означало ілюзію, видимість

Макрокосм, Макрокосмос – світ(космос), Всесвіт

Мальтузіанство – соціологічна доктрина англійського економіста Р. Мальтуса, згідно з якою населення зростає в геометричній прогресії, а засоби існування – в арифметичній

Маніхейство – релігійно-філософське вчення, засновником якого був перс Мані (216 – 274); характерним є визнання одвічних протилежних принципів: добра і зла, світла і темноти

Масонство – релігійно-етичний рух у формі протесту проти соціальної несправедливості; виник в Англії на початку 18 ст.

Математична лінгвістика – наука, в якій для дослідження мови застосовують математичні моделі

Матеріалізм – філософський напрям, який вважає, що світ за своєю природою матеріальний, що матерія існує сама по собі, поза й незалежно від свідомості, що матерія, буття є первинним, а свідомість, мислення – вторинним, похідним, а світ і його закономірності пізнаванні

Матерія – спільна нестворювана і незнищенна основа всіх речей, їх змін і форм, що здійснюється самочинно поза людською свідомістю

Медитація – самозаглиблення, споглядання, роздум

Медіум – особа, здатна бути за посередника між світом духів і людьми

Метатеорія – теорія, що аналізує структуру, методи і властивості будь-якої іншої теорії

Метафізика – вчення про перші сутності, вищі первні всього сущого, що недоступні досвідному знанню, а відкриваються лише розумові або інтуїції

Метод – спосіб побудови та обґрунтування системи філософського знання; сукупність прийомів та операцій практичного і теоретичного освоєння дійсності

Методологія науки – учення про методи досягнення істини в науковому пізнанні та зведення знань у єдину систему

Механіцизм – однобічний метод пізнання, що ґрунтується на визнанні механічного руху як єдиного способу існування її змін; зведення більш складних матеріальних утворень до простих елементів

Мислення – вища форма цілеспрямованого й узагальненого пізнання суб’єктом істотних зв’язків і відносин між предметами і явищами, а також у творенні нових ідей і програмуванні дій

Міра – філософська категорія, що виражає єдність кількісних та якісних характеристик об’єкта; межа, порушення якої призводить до зміни об’єкта

Міркування – послідовне викладення суджень або умовиводів

Містицизм – релігійно-філософський світогляд, в основі якого лежить віра в можливість надчуттєвого спілкування з надприродними, таємними сутностями

Міф – історично перша форма світоглядного відображення світу, що ґрунтується на оповідях і переказах і характеризується синкретичною єдністю художньо-образного, морального та пізнавального і практичного освоєння дійсності

Міфологія – спосіб духовно-практичного освоєння світу на первісній стадії суспільного розвитку, форма суспільного самоусвідомлення через сукупність міфів; вчення про міфи

Моделювання – спосіб дослідження об’єктів пізнання шляхом вивчення їх моделей

Модель – у методології науки аналог певного фрагмента природної чи соціальної реальності; виступає в дослідженні як заміник або представник предмета, явища системи

Модернізм – світоглядно-мистецький напрям ХХ ст., що ґрунтується на запереченні методів, зразків, норм класичного мистецтва, утвердженні суб’єктивізму і формалізму

Модус – у філософії – вид, прояв, різновид, властивість предмета; у логіці – різновид силогізму
Можливість – філософська категорія, що виражає імовірну тенденцію виникнення предмета
Монада – у деяких філософських системах найпростіша неподільна замкнена єдність, першооснова
Монізм – філософське вчення, що за першооснову буття бере один першопочаток – або матерію, або дух
Монотеїзм – однобожність, віра в єдиного Бога
Мораль – система поглядів і уявлень, сукупність норм і правил, які визначають поведінку людей, їхні обов'язки стосовно суспільства і одне одного
Моральна свідомість – форма суспільної свідомості, що ґрунтується на усталеній системі моральних норм, оцінок і принципів і відображає моральні відносини
Мотив – термін у психології. Чким позначається спонукальна причина до дії і вчинків

Н

Навички – певні дії людини, що доведені до автоматизму внаслідок багаторазового повторення і не потребують свідомого керування кожним елементом структури таких дій
Народ – все населення певної країни; етнічна спільність, що у своїй ієрархізованій соціальній структурі є об'єктом власної історії та культури
Натуралізм – погляд на світ, згідно з яким природа виступає як єдиний універсальний принцип пояснення, в тому числі соціальних та моральних явищ
Натурфілософія – філософія природи, система уможлидних витлумачень природи, що розглядається в її цілісності
Наука – сфера інтелектуальної діяльності людини, функцією і завданням якої є вироблення і теоретична систематизація знань, що в своїй сукупності складають наукову картину світу
Наукова картина світу – узагальнена цілісна система уявлень про властивості й закономірності природи і світу в цілому, що є синтезом природничо-наукових та суспільно-історичних понять і принципів
Науково-технічний прогрес – цілісний взаємозумовлений поступ науки і техніки, що ґрунтується на широкому пізнанні та застосуванні зовнішніх сил і закономірностей природи
Націоналізм – ідейно-політична течія. Що виражає прагнення народу до національного, культурного і політичного самовираження і самоутвердження
Нація – природно-історична спільність людей, що складається на основі духовно-культурних особливостей, спільності території та соціально-економічних зв'язків
Небуття – поняття, що означає заперечення буття, його відсутність, тотожне поняттю “ніщо”
Неокантіанство – напрям у філософії XIX – XX ст., що ставив за мету повернення до вихідних принципів теорії пізнання та етики Канта
Неоплатонізм – напрям у філософії, згідно з яким творцем світу є надчуттєве “єдине”, яке шляхом еманції (випромінювання) виділяє з себе світовий розум, світову душу, природу
Неопозитивізм – один із напрямів філософії XX ст., сучасний позитивізм, основними проблемами якого є роль знаково-символічних засобів науки, природи і функції математизації і формалізації знання тощо
Неореалізм – течія в англо-американській філософії XX ст., одним із вихідних принципів гносеології якої є визнання здорового глузду як способу пізнання об'єкта, що безпосередньо входить у свідомість
Неотомізм – філософська школа в католицизмі, що виходить з учення Т. Аквінського; природу і суспільство проголошує продуктом божественного творення, наполягає на гармонії віри і розуму
Несвідоме – термін психології для позначення сфери психічної діяльності, яка не бере участі у свідомому ставленні людини до світу і проявляється через інтуїцію, мимовільний спогад, гіпнотичний стан, сновидіння тощо
Нігілізм – світоглядно-філософська позиція, що ґрунтується на запереченні культурних цінностей, релігійних і моральних норм, історичного минулого
Нірвана – у буддизмі – стан спокою, що досягається шляхом повного відсторонення від життєвих благ та задоволень, злиття душі з духовною, божественною першооснотою світу; перен. спокій, блаженство
Ніцшеанство – філософська течія, в основі якої лежать ідеї Ф. Ніцше “про переоцінку всіх цінностей” європейської духовної культури і звернення до ірраціоналізму і суб'єктивізму

Номіналізм – напрям у середньовічній схоластичній філософії, що визнавав первинними одиничні речі, а загальні поняття – їх “іменами”

Ноосфера – оболонка Землі, що охоплена розумною діяльністю людини

Ноумен – у філософії Платона та середньовічній схоластиці термін, який означає те, що пізнається розумом, на противагу даному в чуттях

Нус – одне з основних понять античної філософії, що означало поєднання всіх всіх можливих актів свідомості й мислення, яким підпорядковані космос і людина, думка, розум

О

Обскурантизм – вороже ставлення до науки, прогресу; мракобісся

Об’єкт – предмет, що є частиною зовнішнього матеріального світу; предмет пізнання, діяльності людини

Об’єктивний – такий, що існує поза свідомістю та незалежно від неї; *о. реальність* – матеріальний світ у всій його багатогранності, все, що існує насправді незалежно від людської свідомості; безсторонній, неупереджений, такий, що відповідає дійсності

Об’єктивізм – світоглядна позиція, що в пізнанні соціально-політичних явищ ґрунтується на безсторонності та відсутності їх оцінок

Об’єктивна істина – в теорії пізнання такий зміст людських знань, який не залежить від волі та бажань суб’єкта

Об’єктивний ідеалізм – один із напрямів філософії, що визнає первинність духу (ідеї) щодо матеріального світу

Одиничне – поняття, яким фіксуються окремі речі, явища і події, що визначаються просторово-часовими межами та індивідуальними якостями

Ойкумена – заселена людиною частина земної кулі

Оказіоналізм – визнання будь-яких причиново-наслідкових зв’язків як зумовлених божественним впливом

Окультизм – термін, що означає вчення, які визнають існування надприродних явищ і сил і виробляють практичні способи взаємодії з ними (магія, спиритизм)

Олігархія – політичне та економічне панування, правління невеличкої групи

Онтогенез – перебіг розвитку індивідуального організму

Онтологія – розділ філософії. Що вивчає фундаментальні принципи та найзагальніші сутнісні характеристики буття

Операціоналізм – напрям філософії та методології науки, що зводить теоретичне знання до емпіричних процедур виміру та опису

Опредметнення і розпредметнення – філософські категорії, в яких відображено суперечливу природу діяльності людини, коли її здібності переходять у предмет, а властивості предмета стають надбанням людини

Освітосприйняття, просякнуте життєрадісністю, бадьорістю, вірою у краще майбутнє; схильність у всьому вбачати найкращі сторони

Оракул – у давніх греків, римлян та народів Давнього Сходу – жрець, котрий давав віруючим відповіді, продиктовані божеством, а також – місце, де робилися ці пророкування, напр., Дельфійський О.

Оратор – особа, що виступає із промовою на зібранні; красномовна людина, що має талант виступати перед широким загалом

Організація – внутрішня впорядкованість, узгодженість у взаємодії диференційованих і водночас автономних частин цілого; об’єднання людей, що реалізують певну програму і діють за визначеними правилами і процедурами

Ортодоксальний – той, хто неухильно сповідує певне вчення, напрям, систему поглядів; той, хто суворо дотримується якогось вчення у його первісному чи загальноусаленому вигляді

Остракізм – у Давній Греції – вигнання громадян, небезпечних для держави, шляхом таємного голосування, що проводилося черепками, на яких вказувалися імена вигнанців; *перен.* вигнання, переслідування

Оцінка – вираження ставлення (через схвалення чи осуд) до явищ соціальної дійсності та вчинків людей

Очевидність – безпосередня даність істинності певних знань, на противагу тим, істинність яких потребує доведення

П

Паліатив – засіб, що не забезпечує остоточного розв’язання завдання; напівміра

Пам’ять – здатність до відтворення минулих вражень і досвіду, інформації про зовнішній світ і внутрішній стан для подальшого використання в перебігу життєдіяльності

Панегірик – ораторська промова хвалебного змісту; похвальне слово; надмірне вихваляння когось, чогось

Панісламізм – релігійно-політична течія в ісламі, що проповідує єдність і солідарність усіх мусульман, незалежно від соціальної, національної, расової відмінностей, на основі їх рівності перед Аллахом

Панлогізм – філософський принцип, згідно з яким дійсність тлумачиться як логічне самовираження через поняття, ідею субстанції, що мислить сама себе

Панпсихізм – уявлення про всезагальну одушевленість природи

Пантеїзм – філософське вчення, що отождоює Бога і світ, розчиняє Бога у світі (природі)

Парадигма – теорія або модель постановки проблем, що виступає як зразок у розв’язанні послідовних завдань у процесі наукового дослідження

Парадокс – думка, судження, що різко розходиться зі звичайним, загальноусталеним, таке, що (іноді лише на перший погляд) суперечить здоровому глуздові; несподіване явище, що не відповідає звичним уявленням

Патетичний – пристрасний, схвилюваний, сповнений почуттів, пафосу

Патристика – термін, яким позначають сукупність філософсько-теологічних дисциплін християнських мислителів (отців церкви) 2-8 ст.

Патрицій – представний привілейованого стану, родової знаті у Давньому Римі

Патріархат – останній період первіснообщинного ладу, який характеризувався панівним становищем чоловіка у господарстві та суспільному житті

Пафос – піднесеність душевного стану, хвилювання і пристрасть; категорія античної естетики

Пацифізм – антивоєнний рух, представники якого виступають проти будь-яких війн

Перипатетик – учень чи прихильник давньогрецької філософської школи Арістотеля

Перманентний – постійний, такий, що безперервно триває

Персоналізм – один із напрямів сучасної філософії, що визнає людську особистість (персону), первісною творчою реальністю, а Бога – верховною творчою особистістю

Перцепція – сприйняття, безпосереднє відображення дійсності органами чуттів

Песимізм – світосприйняття. Сповнене безнадії, зневіри у краще майбутнє; схильність в усьому вбачати найгірші, темні сторони

Підсвідоме – активні психічні стани, що перебувають поза центром смислової діяльності, але впливають на хід свідомих процесів

Пієтет – глибока повага, шанобливе ставлення до кого-небудь, чого-небудь

Пізнання – процес цілеспрямованого активного відображення явищ зовнішнього світу і внутрішнього життя, процес нагромадження знань

Платонізм – напрям в античній філософії, що ґрунтується на вченні Платона, згідно з яким буття тотожне ідеям і визначається ними

Платонічний – духовний, нематеріальний

Плебей – представник найнижчої верстви у Давньому Римі; у середні віки й пізніше – плебеї – широкі верстви міської бідноти, простого люду

Плем’я – форма етнічної та соціальної організації первісного суспільства

Плутократія – державний устрій, за якого політична влада належить групі найбагатших представників панівного класу

Плюралізм – філософський принцип, згідно з яким існує множинність засад чи видів буття; визнання співіснування та рівноцінності ідейно-світоглядних позицій

Пневма – у давньогрецькій натурфілософії і медицині сила, що регулює дихання і пульс; у стоїцизмі – життєва сила, тотожна логосу – першовогню; космічне “дихання”, дух

Погранична ситуація – поняття філософії екзистенціалізму, яке позначає звичайний стан людини, що вимагає від неї концентрування і напруження всіх сил і дозволяє досягти неможливого у звичайних обставинах

Позитивізм – напрям у філософії і науці, який визнає справжніми знаннями ті, що базуються на досягненнях позитивних наук, а тому не потребують філософії

Полігамія – форма шлюбу, за якої кожен може перебувати в шлюбі одночасно з кількома партнерами

Політеїзм – одна із історичних форм релігії, що ґрунтується на поклонінні багатьом богам

Політика – сфера суспільної діяльності, в основі якої лежить проблема завоювання, утримання і використання державної влади

Поняття – думка, що відображає в узагальненій формі предмети і явища через виділення їх спільних і специфічних ознак

Популяція – сукупність особин біологічного виду, що заселяє певну територію і здатна до саморегуляції і самовідтворення

Постулат – твердження, що приймається без доказів як вихідне положення

Потенція – можливість, здатність, сила, що існує у прихованому вигляді й може виявитися за певних умов

Правосвідомість – сукупність поглядів, ідей, що виражають ставлення людей або соціальних груп до права та його здійснення в державі

Православ'я – один з трьох основних напрямів християнства (східно-візантійський), що остаточно оформився після 1054 року

Прагматизм – напрям сучасної філософії, згідно з яким істинним вважається не те, що відповідає об'єктивній дійсності, а те, що дає практично корисні результати

Праксеологія – система знань і практичних рекомендацій з метою раціональної організації різноманітних видів діяльності людини та створення їх оптимальних моделей

Практика – протилежний теорії спосіб освоєння світу з метою його предметного перетворення; переведення суб'єктивного в площину об'єктивного

Праця – специфічно людський спосіб цілеспрямованого, опосередкованого предметними і духовними засобами перетворення зовнішнього світу з метою задоволення потреб

Предикат – у логіці один з двох термінів судження, в якому вказується на властивість чи особливість предмета (суб'єкта судження)

Предмет – категорія, що позначає певну цілісність, виділену з множини об'єктів у процесі діяльності чи пізнання

Преформізм – учення, згідно з яким у зародкових клітинах організму містяться структури, що визначають основні риси розвитку і будови організмів наступних поколінь

Принцип – основне первісне положення якої-небудь теорії, вчення тощо; внутрішнє переконання людини, погляд на стан речей

Принцип верифікації – принцип встановлення істинності наукових тверджень за допомогою даних відчуттів

Принцип фальсифікації – спосіб формування логічного критерію істинності, за яким універсальне твердження є істинним, якщо жодне інше твердження, яке з нього випливає, не є хибним

Природа – весь навколишній світ у всій різноманітності форм, самопричинне, передує людині і є універсальною умовою її існування

Проблема – складне теоретичне або практичне питання, що потребує поглибленого дослідження і розв'язання

Провіденціалізм – релігійне розуміння історії як прояв волі Бога, здійснення наперед визначеного божественного плану

Прогноз – науково-обґрунтоване передбачення про можливий у майбутньому розвиток певних явищ і процесів

Прогрес – напрям розвитку, що характеризується переходом від нижчого до вищого, від менш організованого до більш організованого, досконалого

Пропаганда – діяльність, спрямована на поширення серед людей певних ідей, учень і поглядів і формування в них відповідних світоглядних позицій

Протестантизм – один із напрямів християнства, що виник у надрах католицизму внаслідок Реформації; один з основних догматів – спасіння через особисту віру

Протилежність – категорія, що відображає властивості, процеси, тенденції, які взаємно виключають одне одного

Протяжність – одна з характеристик простору, що притаманні механічним та фізичним тілам і системам та їх взаємозв'язкам

Психіка – спосіб відображення твариною або людиною зовнішнього світу через систему образів і дій

Психоаналіз – загальна теорія і метод лікування нервових і психічних захворювань, що започатковані З. Фрейдом

Психологізм – напрям у філософії та соціології, що визнає психологію основною філософською і соціологічною наукою

Психологія – наука про закономірності, розвиток і форми психічної діяльності тварини і людини

Псюхе – поняття давньогрецької філософії, в якому розвиваються уявлення про ідеально-духовні елементи реальності

Р

Рационалізм – філософський напрям, що вважає розум єдиним джерелом і критерієм пізнання

Реалізм – у середньовічній філософії напрям, що ґрунтувався на визнанні того, що загальні поняття є реальними духовними сутностями і субстанціями речей

Реальність – те. Що існує насправді, поза свідомістю – об'єктивна реальність, а у свідомості – суб'єктивна реальність

Револуція – глибокі якісні зміни в розвитку яких-небудь явищ природи, суспільства чи пізнання

Регрес – перехід від вищих форм поступу до нижчих, рух назад, зміни на гірше

Редукція – процес або дія, змістом яких є зменшення, спрощення чогось

Релігія – специфічний тип світогляду, відповідна поведінка і сукупність дій, що ґрунтуються на вірі в існування надприродних сил (Бога)

Релятивізм – методологічний принцип, який полягає в абсолютизації відносності й умовності змісту пізнання, а також моральних норм і принципів

Ренесанс – епоха Відродження – епоха в культурному та ідейному розвитку низки країн Європи (XIV – XVI ст.), зумовлена зародженням буржуазних відносин; основним ідейним змістом антифеодальної культури Р. був гуманізм (термін Р. – умовний, оскільки зводить увесь зміст цього історичного явища до відродження античної культурної спадщини)

Ретроспекція – спосіб розгляду, осмислення подій сучасності під кутом зору минулого, виявлення в ньому тенденцій, наявних у сучасності

Рефлекс – опосередкована нервовою системою реакція організму на вплив зовнішнього і внутрішнього середовища

Рефлексія – спосіб мислення, що спрямований на осмислення й усвідомлення пізнавального акту й пізнання внутрішнього світу людини

Реформація – соціально-політичний та релігійний рух XVI – XVII ст. в Європі, спрямований проти феодалізму та католицької церкви

Речовина – один із видів матерії, що має просторову обмеженість, масу спокою і є предметом дослідження фізики, хімії тощо

Ригоризм – суворе, неухильне, надмірно дріб'язкове дотримання певних принципів, правил, переважно з питань моральності

Риторика – ораторське мистецтво, наука про красномовство, що вивчає способи побудови мовлення з метою переконання слухачів й досягнення естетично-емоційного ефекту

Ритуал – одна з форм символічних дій, що виражає зв'язок суб'єкта з системою соціальних відносин і цінностей

Рід – за первісного ладу – форма спільності людей, пов'язаних кровною спорідненістю; у логіці – характеристика класу предметів

Річ – окремий предмет об'єктивного світу, що має відносну відособленість і сталість

Розвиток – незворотна, спрямована й закономірна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів, поступальна зміна явищ матеріального та духовного

Розсудок – спосіб інтелектуальної діяльності відповідно до заданих схем і шаблонів, без проникнення у змістовну сутність поняття

Розум – вища форма творчої інтелектуальної діяльності, що полягає в усвідомленому оперуванні поняттями і опирається на розкриття їхньої природи і змісту

Романтизм – напрям у літературі, мистецтві та філософії, що виник у Європі на початку XIX ст., який боровся з канонами класицизму, висуваючи на перший план особистість і почуття; романтики у своїй творчості широко використовували історичні та народно-поетичні теми; настрої, який характеризується ідеалізацією дійсності, мрійливим спогляданням

Рух – спосіб існування матерії, невід'ємна властивість будь-яких її утворень, що оїоплює собою всі зміни та процеси, які відбуваються у сфері природи і духу

С

Сакралізація – введення у статус священного предметів, явищ, подій, людей тощо

Сакральний – той, що відноситься до сакрального, священного

Самосвідомість – усвідомлення людиною чи соціальною групою самої себе, свого місця й ролі в природі й суспільстві

Свідомість – вищий рівень психічної активності людини як соціальної істоти; цілеспрямоване і творче відображення об'єктивної дійсності у формі образів й понять

Світ – універсальна предметність, що протистоїть людині, стосовно якої людина визначається як суб'єкт, що створює власний духовний світ

Світогляд – форма суспільної самосвідомості людини, через яку вона осмислює й оцінює своє ставлення до світу і визначає своє призначення і місце в ньому

Свобода – сутнісна характеристика людини, що полягає в її здатності діяти відповідно до своїх інтересів і цілей і ґрунтується на виборі можливих способів, форм і напрямів діяльності

Свобода волі – філософське поняття, що позначає філософсько-етичну проблему зумовленості (детермінованості) чи самовизначення людської волі

Свобода совісті – спосіб морального самовизначення людини у ставленні до явищ суспільного життя

Секуляризація – процес звільнення від впливу релігії різноманітних сфер життя суспільства і людини, позбавлення церкви певних майнових прав, впливу на політичне життя тощо

Семантика – розділ мовознавства, а також логіки, що вивчає зміст значення і смисл слів і виразів і співвідношення між ними

Семіотика – загальна теорія систем знаків, кожному з яких надається певне значення

Сенсибельний – філософський термін, яким позначають предмети і явища світу, що досягаються за допомогою відчуттів

Сенсуалізм – напрям у теорії пізнання, що визначає відчуття основною формою і джерелом знань

Символ – форми виразу духовного змісту за допомогою матеріальних предметів та образів, що виступають як знаки цього змісту

Синкретизм – злитість, нерозчленованість, що характеризує первісний, нерозвинутий стан чогось

Синтез – метод дослідження якого-небудь явища у його єдності та взаємозв'язку частин; узагальнення, зведення до єдиного цілого даних, здобутих аналізом

Синтоїзм – національна релігія японців, що сформувалася в 6 – 7 ст. на базі родоплемінних культів

Система – сукупність елементів, що перебувають у взаємних зв'язках співвідпорядкування й координації і складають певну цілісність

Системний підхід – напрям у методології соціально-наукового пізнання, що ґрунтується на дослідженні об'єктів як систем

Сім'я – соціальне об'єднання, члени якого пов'язані шлюбними взаєминами, спільністю побуту, взаємодопомогою та моральною відповідальністю

Скептицизм – філософське вчення, що піддає сумніву можливість достовірного пізнання світу

Слово – структурно-семантична одиниця мови, що відображає результати досвіду й пізнання світу; єдність знака і позначуваного

Смерть – природне і закономірне (можливе неприродне і випадкове) завершення життя будь-якого живого організму

Смисл – особливий зміст, яким людина наділяє прояви своєї життєдіяльності, явища та процеси світу й надає їм певного значення в системі культури

Смисл буття – поняття світогляду, в якому відображено фундаментальну проблему існування людини як унікальної, активної і творчої особистості

Совість – категорія етики, що позначає моральне почуття, в якому виявляється самооцінка особою її дій і вчинків у системі усталених моральних норм

Соліпсизм – крайня форма суб'єктивного ідеалізму, в якій реально існуючим визнається суб'єкт, все ж інше голошується продуктом його свідомості

Софістика – спосіб міркувань, що ґрунтується на навмисному порушенні законів логіки й оголошенні хибних умовиводів істинними

Соціалізація – процес становлення особистості на основі засвоєння нею елементів культури й соціальних цінностей

Соціалізм – соціально-утопічне вчення про суспільство соціальної рівності, яке ґрунтується на суспільній власності

Соціальна верства – соціальна група, що має проміжні, недостатньо виражені соціальні характеристики (природні або суспільні відмінності)

Соціальна група – відносно стала сукупність людей, що є складовим елементом соціальної структури певного суспільства

Соціальна екологія – сукупність наук, що досліджують взаємодію між людськими спільнотами та навколишнім географічним, соціальним і культурним середовищем, а також вплив результатів цієї взаємодії на фізичне і психічне здоров'я людини

Соціальна психологія – наука, що вивчає закономірності, специфічні риси психічної діяльності та поведінки соціальних спільнот, їх взаємодію та вплив на соціальну поведінку особи

Соціальне середовище – суспільні, матеріальні та духовні умови, що оточують людини, забезпечують її існування, формування та діяльність

Соціальний прогрес – провідна тенденція розвитку суспільства, що відзначається гармонізацією суспільних відносин, удосконаленням технології та духовно-культурним зростанням людини

Соціальний простір – сукупність умов, що визначають можливості для реалізації людиною, соціальною групою чи суспільством потреб, потенцій і здібностей

Соціоантропогенез – взаємозумовлений цілісний історичний процес виникнення і формування суспільства і морфологічного розвитку людини

Соціобіологія – напрям у філософії та соціології, що досліджує еволюційно-біологічні передумови соціальної поведінки людини

Соціологія – наука про суспільство як систему та про окремі соціальні інститути, а також про процеси і групи стосовно суспільства в цілому

Соціометрія – галузь соціальної психології, предметом вивчення якої є міжособистісні взаємини в малих соціальних групах

Спадковість – здатність організмів передавати ознаки від батьків до нащадків

Спекулятивний – тип теоретичного знання, що виводиться без звернення до досвіду, за допомогою рефлексії і спрямований на основні засади буття, культури, науки

Спиритизм – містична течія, послідовники якої вірять в існування потойбічного світу душ і духів і можливість спілкування з ними за допомогою спеціальних ритуалів

Спиритуалізм – філософські погляди, згідно з якими дух є першоосновою дійсності, що як безтілесна субстанція існує поза матерією і незалежно від неї

Споглядання – емпіричний ступінь пізнання, в основі якого лежить безпосереднє чуттєве відображення об'єкта

Спостереження – свідоме й цілеспрямоване сприйняття, зумовлене завданнями пізнання й діяльності

Спростування – обґрунтування хибності або сумнівності якогось судження, твердження

Стереотип – звичний, усталений спосіб духовної діяльності, стійкі форми сприйняття й оцінки соціальних об'єктів та явищ

Стиль – індивідуальна манера, своєрідні, неповторні особливості діяльності, творчості, мислення, висловлювання

Стоїцизм – одна з провідних течій еліністичної та римської філософії, заснована в кінці 4 ст. до н. е., що розробляла поняття міцної і розумної основи морального життя; завдання мудреця – стоїка, згідно з С., -- звільнитися від пристрастей і жити, підкорившись розуму

Структура – взаєморозміщення й зв'язок складових частин чого-небудь; внутрішня будова чого-небудь

Структуралізм – загальна назва ряду напрямів у соціогуманітарному пізнанні XX ст., пов'язаних із виявленням структури, тобто сукупності відношень між елементами цілого, що зберігають свою сталість у ході різних перетворень і змін

Структурно-функціональний аналіз – один із принципів системного дослідження соціальних явищ і процесів як структурно розчленованої цілісності, в якій кожний елемент структури має певне функціональне призначення

Суб'єкт – носій предметно-практичної й духовної діяльності, джерело активності й творчості, спрямованих на об'єкт

Суб'єктивізм – світоглядна позиція, що абсолютизує роль суб'єкта й недооцінює об'єктивні закономірності в розвитку світу та його освоєнні

Суб'єктивне – те, що властиве суб'єктові, визначається його діяльністю; духовна діяльність людини як суб'єкта

Суб'єктивний ідеалізм – ідеалістичний філософський напрям, що заперечує існування зовнішнього, матеріального світу; його представники вважають, що основою всіх явищ є людська свідомість, а зовнішній світ існує у свідомості суб'єкта

Сублімація – психічний процес перетворення й переведення енергії інстинктів у сферу соціальної діяльності і культурної творчості

Субстанція – незмінна основа всього існуючого, протилежна всьому мінливому й випадковому; матерія, природа

Субстрат – загальна основа різноманітних явищ, основа спільності або подібності однорідних явищ

Сугестія – вплив, навіювання

Судження – форма думки, в якій стверджується або заперечується щось стосовно предметів чи явищ

Суспільні відносини – взаємини, що складаються між людьми в процесі їхнього економічного, соціального, політичного, духовного життя і діяльності

Суспільство – відносно відособлена від природи частина матеріального світу, система зв'язків і відносин між людьми, що складаються між ними в процесі життєдіяльності

Сутність – філософська категорія, що виражає головне, основне, визначальне в предметі й пізнається на рівні теоретичного мислення

Схоластика – тип середньовічної релігійної філософії, що відзначалася поєднанням догматичних тверджень з раціональною, логічною проблематикою

Сцієнтизм – світоглядна позиція, згідно з якою наукові знання являють собою найвищу культурну вартість і достатню умову орієнтації людини у світі

Сюрреалізм – один із напрямів сучасного мистецтва, представники якого проголосили підсвідомість (сни, галюцинації, нереальні зв'язки предметів і явищ) джерелом мистецтва

T

Табу – категорична заборона певних дій, що ґрунтуються на глибокій вірі в неминучу кару за порушення цієї заборони

Табула rasa – термін сенсуалістичної філософії, що позначає стан свідомості новонародженої людини, в якій відсутні будь-які знання через відсутність досвіду

Тавтологія – повторення одного й того ж визначення, фрази іншими, близькими за змістом словами

Талмуд – збірник догматичних, релігійно-етичних і правових закономірностей іудаїзму

Творчість – продуктивна діяльність, що здатна породжувати щось якісно нове у матеріальній і духовній сферах

Теза – визначальне істотне твердження в певній концепції, теорії; втвердження, що потребує доказу, аргументації

Теїзм – релігійно-філософське вчення, що ґрунтується на розумінні Бога як нескінченної особи, що створила світ і визначає процеси і події в ньому

Телеологія – вчення, що пояснює закономірний зв'язок явищ природи не об'єктивними причинами, а метою, наперед визначеною волею Бога

Темпераменти – сукупність психічних властивостей людини, що фізіологічно пояснюються основним типом вищої нервової діяльності і виявляються у поведінці людини, напруженості й урівноваженості перебігу її психічної діяльності

Тенденція – напрям, спрямування розвитку якого-небудь явища чи процесу

Теогонія – сукупність міфів про походження богів, що притаманна політеїстичним релігіям

Теодицея – боговиправдання, релігійно-філософське вчення, яке має на меті усунути суперечності між вірою в справедливого Бога і наявністю зла на землі

Теократія – форма правління, за якої політична влада належить духовництву

Теологія – богослов'я, система теоретичного викладу, тлумачення й обґрунтування ідеї Бога, релігійних тверджень

Теорія – система вірогідних наукових знань про якусь сукупність об'єктів, яка описує, пояснює й передбачає явища певної предметної галузі

Теорія відносності – фізична теорія, з якої випливає філософський висновок про простір-час як неподільну форму існування матерії

Теорія пізнання (гносеологія, епістемологія) – розділ філософії, що вивчає проблеми природи пізнання, його закономірностей та можливостей, відношення знання до реальності тощо

Теорія факторів – соціологічні концепції, що пояснюють суспільний процес впливом одного або сукупності факторів

Теорія цінностей (аксіологія) – філософське вчення про природу цінностей, їх місце і взаємозв'язки в реальності та структурі ціннісного світу людини

Теософія – релігійно-філософське вчення, що проголошує предметом пізнання божественну мудрість, а його джерелом – містичну інтуїцію та одкровення

Термін – слово або словосполучення, що виражає певне поняття якоїсь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя

Техніка – сукупність штучних, взаємопов'язаних засобів праці, спрямованих на перетворення природи з метою виробництва матеріальних і духовних благ та користування ними

Технократія – соціальна концепція, що стверджує потребу у встановленні політичної влади технічними працівниками; соціальний прошарок вищих функціонерів виробництва й управління

Типове – нормальне, зразкове для даної конкретної системи об'єктивного світу, а також творчого процесу

Толерантність – терпимість до чужих думок, вірувань, переконань

Томізм – напрям схоластичної філософії і теології католицизму, започаткований Томасом Аквінським

Тотальність – повнота, всезагальність, всеохопність, всеосяжність усіх сторін предмета (дійсності)

Тотемізм – одна із форм родо-племінної релігії, що ґрунтується на вірі в кровну спорідненість і надприродний зв'язок певної родової групи і якоїсь тварини, рослини, предмета

Тотожність – рівність предметів або думок, збіг усіх їхніх властивостей, що дає змогу розглядати їх як один і той самий предмет або думку

Традиція – відносно стійкі утворення соціальної та культурної спадщини, що передаються і зберігаються від покоління до покоління

Трактат – наукова праця, в якій докладно розглянуто якесь окреме питання або проблему

Трансцендентальний – поняття, що виражає загальні надчуттєві (трансцендентні) форми буття, які пізнаються до будь-якого досвіду, апріорно (простір, час, причиновість)

Трансцендентний – той, що лежить поза межами свідомості й пізнання, поза звичайним світом

Тривіальний – звичайний, буденний, заяложений, неоригінальний

Тріада – єдність, утворювана трьома частинами; три стадії (теза, антитеза, синтез), що в ідеалістичній філософії Гегеля характеризують діалектичний розвиток

Труїзм – загальновідома істина, банальність

У

Увага – форма психічної діяльності людини, що виявляється в спрямованості та зосередженості на певних об'єктах

Узагальнення – логічна дія, в процесі якої здійснюється перехід від одиничного до загального, або від менш загального до більш загального

Умовивід – спосіб логічного зв'язку висловлювань, за допомогою якого з наявних тверджень (засновків) можна одержати нове твердження (висновок)

Уніати – прихильники та віруючі греко-католицької церкви, що утворилася в 16 – 17 ст. і поєднує елементи православ'я і католицизму

Універсалії – термін схоластичної філософії для позначення загальних понять

Універсальний – різнобічний, всеохоплюючий; різноманітного призначення, який виконує різноманітні функції

Універсум – Всесвіт, світ як ціле в єдності всіх його об'єктів, проявів і властивостей

Унітарний – об'єднаний, єдиний, який становить єдине ціле; спрямований на об'єднання, єдність

Уніфікація – приведення до єдиної форми чи системи

Упанішади – загальна назва релігійно-філософських творів, що коментують Веди, найдавніші пам'ятки індійської літератури

Урбанізація – зосередження промисловості та населення у великих містах; процес зростання ролі міст у розвитку суспільства

Урбанізм – напрям у мистецтві та літературі XX ст., основна тематика якого – описання життя сучасного міста

Утилітаризм – принцип оцінки всіх явищ із погляду їхньої користі, можливості бути засобом для досягнення якоїсь мети

Утопія – фантазія, мрія, що не ґрунтується на науковому вивченні закономірностей розвитку суспільства, немає реальних підстав для здійснення

Уявлення – здатність пам'яті до створення образу раніше сприйнятого предмета; форма чуттєвого відображення у вигляді наочно-образного знання

Ф

Фабула – послідовне, стисле викладення події, фактів, вчинків героїв, зображених у художньому творі

Факт – справжня подія, явище; дійсність, реальність

Фактор – рушійна сила, причина, умова будь-якого процесу, явища

Фантазмагорія – фантастичні картини й фігури, одержані за допомогою різних оптичних пристроїв; фантастичне уявлення про щось; маячні видіння, щось нереальне; химерне, дивне перетворення, зміна

Фаталізм – форма світогляду, згідно з яким будь-яка подія чи людський вчинок визначені наперед і виключають випадковість і вільний вибір

Феномен – явище, що досягається в чуттєвому досвіді, об'єкт чуттєвого споглядання

Феноменалізм – філософське вчення, згідно з яким основними об'єктами пізнання є феномени, а не сутності речей

Феноменологія – напрям сучасної філософії, предметом пізнання якого є рефлексія свідомості про свої акти і зміст, пізнання людського існування і культури

Феодалізм – суспільний устрій, для якого властива перевага натурального господарства, особисте економічне підпорядкування, ієрархізація соціальної структури

Фетишизм – одна з форм родо-племінної релігії, що ґрунтується на вірі в надприродні властивості предмета

Фідеїзм – в релігійному світогляді утвердження пріоритету віри, одкровення перед розумом і науковим знанням

Фізікалізм – одна з концепцій неопозитивізму, що полягає у вимозі перекладу речень конкретних наук на мову фізики

Філогенез – процес історичного формування і становлення певного виду організмів

Філософія – один із типів світогляду, теоретичне осмислення людиною свого ставлення до світу, виражене у формі ідей, принципів, категорій

Філософія життя – один із напрямів філософії XIX – XX ст., основним поняттям якого є “життя”, як цілісна реальність, що досягається за допомогою інтуїції

Філософія історії – розділ філософії, предметом якого є пізнання й інтерпретація історії як цілісного процесу

Філософія культури – розділ філософії, що досліджує сутність і значення культури в житті людини і суспільства

Філософія науки – напрям сучасної філософії, що досліджує структуру наукового знання, засоби й методи наукового пізнання, способи розвитку й обґрунтування знання

Філософія природи – уможлядне тлумачення природи, що розглядається в її цілісності

Філософська антропологія – філософське вчення про людину та її сутність; течія в сучасній філософії, що теоретично узагальнює природничі й гуманітарні науки про людину

Флюїд – особлива невагома рідина, за допомогою якої пояснювали явища тепла, магнетизму, електрики; за містичними уявленнями спіритів, -- особливий психічний струм, що виходить з людини

Флуктуючий – швидкоплинний, мінливий

Форма – будь-який зовнішній вигляд, обрис предмета, якому відповідає внутрішній зміст

Формалізація – метод, що полягає в заміні всіх змістовних термінів символами

Формальна логіка – наука, що вивчає форми мислення та структуру наукового знання

Фрейдизм – психологічне і філософське вчення, розроблене австрійським лікарем-психіатром З. Фрейдом

Фундаменталізм – крайня форма консерватизму в релігійних течіях (протестантизм, іслам)

Фундаментальний – міцний, вагомий, надійний, ґрунтовний, глибокий

Функціональна психологія – напрям у психології XIX – XX ст., який обстоював ідею цілісності психіки, що реалізує свої відправлення як доцільний зв'язок організму й середовища

Функціональна школа – течія в соціології, згідно з якою суспільство є єдиною соціальною системою, де кожний елемент виконує певну соціальну функцію

Функція – спосіб реалізації можливостей речі або елемента системи, спрямований на досягнення певного ефекту

Футурологія – наука про майбутнє, наукове передбачення й проектування майбутнього

Х

Характер – цілісний і стійкий індивідуальний склад душевного життя людини, що проявляється в окремих актах і станах її психічного життя

Харизма – виняткова здібність, божий дар

Хасидизм – релігійно-містичний рух єврейства, що склався в надрах іудаїзму внаслідок його пристосування до нової соціально-економічної та духовної ситуації (в Україні 18 ст.)

Хіліазм – віра в тисячолітнє царство Бога і праведників на землі, що ґрунтується на пророцтвах Апокаліпсиса

Холізм – напрям у сучасній філософії, який розглядає цілісність світу як наслідок творчої еволюції і спрямовується нематеріальним і непізнаним “фактором цілісності”

Християнство – одна з трьох найбільших релігій світу, що виникла в I ст. до н.е. і засновником якої вважається Ісус Христос

Ц

Цивілізація – ступінь розвитку матеріальної та духовної культури, суспільного розвитку в цілому

Цинізм – нахабне, зневажливе, презирливе ставлення до норм моралі, загальноприйнятих норм поведінки

Ціле – поняття, що виражає завершену, стійку внутрішню зумовлену органічну єдність об’єкта, його відносну відокремленість від навколишнього середовища

Ціле покладання – один із визначальних компонентів діяльності людини, що відзначається свідомим формуванням цілей, яким підпорядковані програма і вибір дій та створення засобів їх досягнення

Ціль – ідеальний, наперед визначений результат людської діяльності, спрямований на перетворення дійсності відповідно до усвідомлених потреб людини

Цінність – категорія, що позначає позитивне значення явищ природи або соціокультурної сфери

Ч

Час – категорія, що позначає притаманну матерії, окремим її речам і проявам, а також духовним явищам і внутрішнім станам людини, зміну, що характеризується послідовністю, тривалістю, інтенсивністю

Частина – вираження органічного складника цілого, що містить у собі індивідуальні властивості, а також цілого, до якого він належить

Чисте мистецтво – естетична концепція, що утверджує самоцінність мистецтва та незалежність його від суспільного життя

Ш

Шаріат – сукупність юридичних і релігійних норм, заснованих на Корані; мусульманське право

Шийїзм – напрям в ісламі, прибічники якого алегорично тлумачать Коран і мають своє священне писання – абгар

Шовінізм – проповідування національної винятковості, протиставлення інтересів однієї нації інтересам інших націй, розпалювання національної ворожнечі та ненависті до інших рас і націй

Шлюб – історично зумовлена, санкціонована і регульована суспільством форма взаємин між чоловіком і жінкою, що визначає їхні права та обов’язки одного щодо іншого та щодо дітей

Я

Я – духовний центр людської особистості, індивідуальності, що свідомо й діяльно ставиться до самої себе і через себе – до зовнішнього світу

Явище – категорія, що позначає зовнішні властивості, процеси і зв’язки предмета, що пізнаються шляхом безпосереднього живого споглядання

Якість – категорія, що позначає притаманну речам специфічну визначеність, яка тотожна з їхнім буттям і відрізняє їх від інших речей